

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

Alkoholismus jako sociální problém

Bc. Antonín Hašek

© 2014 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra humanitních věd

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Antonín Hašek, DiS.

Hospodářská politika a správa

Název práce

Alkoholismus jako sociální problém

Anglický název

Alcoholism as a social problem

Cíle práce

Cílem práce je provést sekundární analýzu těchto dat a realizovat výzkumné šetření, na základě kterého jsou hloubkově analyzovány skutečnosti, které ze studií vyplývají. Cíl práce byl zvolen z toho důvodu, aby mohla být zodpovězena následující otázka:

Jakým způsobem je možné efektivně bojovat proti stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů na straně mladistvých?

Metodika

Teoretická část práce je zpracována formou rešerše odborné literatury. Praktická část práce je zpracována kombinací analýzy sekundárních statistických dat a hloubkových interview.

Rozsah textové části

60-80 stran

Klíčová slova

Doporučené zdroje informací

MAJEROVÁ, Věra., MAJER, Emerich. Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství. Část I. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 1999. 158 s. ISBN 80-213-0507-X.

MEČÍŘ, Jan. Zneužívání alkoholu a nealkoholových drog u mládeže. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. 156 s. ISBN není uvedeno.

NEŠPOR, Karel., CSÉMY, Ladislav. Průchozí drogy: Co by měli vědět rodiče a dospělí, kteří se starají o děti a dospívající. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav v nakladatelství Fortuna, 2002. 28 s. ISBN není uvedeno.

NEŠPOR, Karel., CSÉMY, Ladislav. Alkohol, drogy a vaše děti. 4. rozšířené vyd. Praha: Sportpropag, 1997. 128 s. ISBN není uvedeno.

NEŠPOR, Karel. Jak překonat problémy s alkoholem. 1. vyd. Praha: Sportpropag, 1999. 118 s. ISBN není uvedeno.

Studie ESPAD a HBSC

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

Vedoucí práce

RNDr. Petr Kment, Ph.D.

Elektronicky schváleno dne 12. 11. 2014

doc. PhDr. Michal Lošťák, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 13. 11. 2014

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan PEF ČZU

V Praze dne 25. 11. 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Alkoholismus jako sociální problém“ jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 28. listopadu 2014

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval RNDr. Petru Kmentovi, PhD. za odborné vedení mé diplomové práce a za pomoc při konzultacích. Dále pak děkuji za velmi cenné informace a rady, které mi při vypracování mé diplomové práce poskytli respondenti.

Alkoholismus jako sociální problém

Alcoholism as a Social Problem

Souhrn

Alkoholické nápoje v České republice čím dál tím více konzumují nejen dospělí lidé, ale také mladiství, kteří jsou daleko více náchylní k tomu, aby se na této návykové látce stali závislými.

Cílem diplomové práce bylo provést sekundární analýzu dat získaných z vybraných mezinárodních studií, které se zaměřují na konzumaci alkoholu mladistvými, a realizovat výzkumné šetření, na základě kterého jsou hloubkově analyzovány skutečnosti z vyplývající ze studií. Na základě analýzy je odpovídáno na otázku, jakým způsobem je možné efektivně bojovat proti stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů na straně mladistvých.

Práce je rozdělena do dvou částí. V teoretické části práce čtenáře seznamují s postoji současné společnosti ke konzumaci alkoholických nápojů, vysvětlují, proč mladiství představují v souvislosti s pitím alkoholu rizikovou skupinu a prezentují výsledky vybraných mezinárodních a národních studií, které se týkají četnosti konzumace alkoholických nápojů mladistvými. Ve druhé části práce jsou prezentovány výsledky výzkumného šetření, ve kterém se k dané problematice vyjadřují odborníci a lidé, kteří se danou problematikou z různých důvodů blíže zabývají – adiktoložka, psychoterapeut, pedagožka, provozovatelka baru, policista, vyléčený alkoholik a psycholožka.

Summary

In the Czech Republic alcoholic drinks are increasingly consumed not only by adults, but also by adolescents who tends to become alcohol addicted easily than adults.

The aim of the Thesis was realizing the secondary analysis of the data obtained from certain international studies that focus on underage alcohol consumption. On the base of the analysis results the research investigation was made among the specialists who are properly able to analyze them. The analyze itself should bring the answer of which way it is possible to fight effectively against the ever increasing consumption of alcoholic beverages by adolescents.

The work is divided into two parts. In the theoretical part the reader is acquainted with the attitudes of contemporary society to the consumption of alcoholic beverages. On this place I also explain the reader why the adolescents present the risk group in relation to the alcohol consumption. In the theoretical part of the work there are also presented the results of selected international and national studies concerning the frequency of the alcohol beverage consumption by teenagers.

In the second part of the work the results of my own investigation are presented. In this part the reader is acquainted with the opinion of experts and people who are for various reasons familiar with the chosen topic – addictologist, psychotherapist, teacher, manager of the bar, policeman, recovered alcoholic and psychologist.

Klíčová slova

Alkohol, mladiství, závislost, nadměrná konzumace, společnost, opatření, odborník, studie, omezit, věk, riziková skupina, závislý.

Keywords

Alcohol, adolescents, addiction, abuse, society, measures, expert, studies, restrict, age, risk group, dependency.

OBSAH

ÚVOD	10
1. CÍLE A METODIKA	12
1.1 CÍLE PRÁCE	12
1.2 KVALITATIVNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	12
1.3 METODOLOGIE KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	13
1.3.1 Sběr dat.....	15
2. ÚVOD DO PROBLEMATIKY – UŽÍVÁNÍ ALKOHOLICKÝCH NÁPOJŮ V SOUČASNÉ SPOLEČNOSTI ...	17
3. DĚTI JAKO RIZIKOVÁ SKUPINA UŽIVATELŮ ALKOHOLU	21
3.1 RIZIKOVÉ FAKTORY	21
3.1.1 Věk jako rizikový faktor.....	21
3.1.2 Faktor podnětu	22
3.1.3 Socioekonomické faktory	22
3.2 ZÁVISLOST DĚTÍ NA ALKOHOLU	23
3.3 SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU DĚTMI	24
4. KONZUMACE ALKOHOLU ŽÁKY ZÁKLADNÍCH ŠKOL	27
4.1 SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE – MLÁDEŽ A ZDRAVÍ	27
4.1.1 O studii	27
4.1.2 Výsledky studie	28
4.2 EVROPSKÁ INICIATIVA ESPAD	32
4.2.1 O studii	32
4.2.2 Výsledky studie	32
4.3 VÝZKUMY REALIZOVANÉ V ČESKÉ REPUBLICE	34
4.3.1 Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách	35
4.3.2 Studie Mládež a zdraví.....	36
4.3.3 Vybrané regionální výzkumy	36
4.4 SHRNUTÍ	40
5. PRAKTICKÁ ČÁST	42
5.1 ALKOHOL A SOUČASNÁ ČESKÁ SPOLEČNOST	43
5.1.1 Otevřenost společnosti ke konzumaci alkoholických nápojů	43
5.1.2 Důvody zvýšené konzumace alkoholu v současné společnosti.....	43
5.2 ALKOHOL A MLADISTVÍ	46

5.2.1	<i>Důvody snižování věkové hranice prvního užití alkoholického nápoje</i>	47
5.2.2	<i>Důvody pravidelné konzumace alkoholických nápojů ve věkové hranici 15 let</i>	49
5.3	ČESKÁ REPUBLIKA A OSTATNÍ STÁTY EVROPY	51
5.4	PRŮBĚŽNÉ SHRnutí	55
5.5	OCHRANNÁ OPATŘENÍ ZE STRANY SPOLEČNOSTI	57
5.5.1	<i>Změna společenských hodnot</i>	57
5.5.2	<i>Osvěta</i>	58
5.5.3	<i>Změna systému represí</i>	62
5.5.4	<i>Snižování dostupnosti alkoholu</i>	64
	ZÁVĚR	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
	KNIŽNÍ ZDROJE	70
	PŘÍSPĚVKY DO SBORNÍKŮ	72
	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	72
	LEGISLATIVNÍ ZDROJE	73
	SEZNAM TABULEK	74

Úvod

Diplomová práce se zabývá jedním z velmi závažných témat, které by Česká republika měla řešit – konzumací alkoholu žáky základních škol. Hranice věku, kdy Češi poprvé požijí alkohol, se v posledních dvaceti letech výrazně snížila, Česká republika navíc celosvětově patří mezi země s nejpočetnějším množstvím konzumentů alkoholu vůbec.

V české společnosti bylo vytvořeno jakési obecné dogma, že ti, kdo alkohol nekonzumují, k tomu musí mít nějaký důvod (jsou vyléčení alkoholici, v jiném stavu apod.), respektive že normalita nespočívá ve zdržení se jeho konzumací, ale naopak, v jeho konzumaci.

Alkohol je v naší společnosti všudypřítomný – objevuje se jako součást běžného života v reklamách, jeho příležitostná konzumace je součástí různých slavnostních či společenských příležitostí. Alkohol je běžně dostupnou společensky tolerovanou drogou, která způsobuje uvolnění, veselost, nárůst energie, ztrátu zábran apod. Pro tyto vlastnosti si alkohol oblíbili lidé již dávno. Alkohol jako takový lidstvo konzumuje od nepaměti, mění se ovšem postoje společnosti k užívání této látky. Druhá kapitola teoretické části práce seznamuje s postojem současné společnosti k užívání alkoholu. Předchází jí metodologická část, ve které jsou stanoveny základní cíle práce a popis toho, jak je jich v praktické části dosahováno.

Ve třetí kapitole práce je čtenář seznámen s faktory, které způsobují, že děti v souvislosti s užíváním alkoholických nápojů představují rizikovou skupinu. Nejedná se totiž pouze o obecně známou skutečnost, že alkohol je v současné společnosti více dostupný než dříve, která riziko jeho užívání dětmi zvyšuje. Jedná se také o další faktory, jako je věk, rodinné prostředí apod. Druhá kapitola zároveň také odpovídá na otázky, proč si děti vypěstují závislost na alkoholu snadněji než dospělí jedinci, a jaké důsledky má nadměrné užívání alkoholu dětmi pro společnost.

Ve čtvrté kapitole jsou potom představeny mezinárodní i národní studie, které se věnují konzumaci alkoholických nápojů vybranou skupinou respondentů, kterými jsou žáci základních škol ve věku 10 – 15 let, pro které je v této práci užíváno několik dalších výrazů – pubescenti, mladiství, děti. Všechny tyto názvy tedy dále vyjadřují jedince v uvedeném věkovém intervalu.

Je o nich pojednáváno ve studii realizované Světovou zdravotnickou organizací (HBSC - Health Behaviour in School-Aged Children – Mezinárodní studie Mládež a zdraví), v evropské studii ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách), a ve vybraných studiích, které byly realizovány v České republice – kromě Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách a studie Mládež a zdraví, také regionální výzkumy zabývající se konzumací tabákových a alkoholických výrobků žáky základních škol v Jihočeském a Jihomoravském kraji a studie zabývající se šířením se návykových látek u ohrožených skupin dětí – u dětí z ústavních zařízení a v romských komunitách.

Výsledky studií jsou ve čtvrté kapitole zároveň podrobeny analýze, jejíž výsledky představovaly základ pro výzkumné šetření popsané v praktické části práce, zaměřené na zjištění, jakým způsobem je možné bojovat proti stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů na straně mladistvých.

1. Cíle a metodika

1.1 Cíle práce

V teoretické části práce jsou představeny výsledky mezinárodních studií, které prezentují výsledky užívání alkoholu mladistvými. Cílem práce je provést sekundární analýzu těchto dat a realizovat výzkumné šetření, na základě kterého jsou hloubkově analyzovány skutečnosti, které ze studií vyplývají. Cíl práce byl zvolen z toho důvodu, aby mohla být zodpovězena následující otázka:

Jakým způsobem je možné efektivně bojovat proti stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů na straně mladistvých?

Analyzována je role společnosti v kontextu užívání alkoholu mladistvými, zkoumány jsou důvody, které vedou k tomu, že Česká republika se v mezinárodním měřítku v konzumaci alkoholu mladistvých drží stále na předních příčkách statistik, hledáno je východisko z této situace.

1.2 Kvalitativní výzkumné šetření

K naplnění zvolených cílů je nutné zvolit vhodný postup. Vzhledem k vybranému tématu a jeho zaměření byl zvolen normativní přístup zkoumané problematiky, jehož výchozím stanoviskem je předpoklad existence obecného společenského konsensu o správnosti nastavených sociálních norem. Normativní teorie obvykle identifikují aspekty společenského prostředí, které spouštějí porušování norem, a sociální podmínky, za nichž k tomuto porušování dochází, uvádí se v sociologické encyklopedii.¹

Za nástroj, prostřednictvím kterého byly získány konkrétní informace, bylo zvoleno kvalitativní výzkumné šetření (kvalitativní výzkumná strategie), prostřednictvím kterého jsou hledány odpovědi na otázky tím, že je zkoumáno sociální prostředí, ve kterém mladiství působí.

Kvalitativní výzkumná strategie představuje v sociálních vědách nejpoužívanější výzkumnou metodu. To lze jednoduše odůvodnit tím, že kvalitativní výzkumy jsou velmi

¹ BORGATTA, F. Edgar., MONTGOMERY, J. V. Rhonda. *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan Reference, 2000, s. 66.

otevřené.² Zmíněná otevřenost je důležitá z toho důvodu, že kvalitativní výzkum je procesem, při kterém výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz určité problematiky, analyzuje různé typy informací a názory různých účastníků výzkumu.³

Na počátku kvalitativního šetření výzkumník nejprve vybírá téma (problematika konzumace alkoholických nápojů českých dětí), v této fázi výzkumného procesu se také určují výzkumné otázky (viz dále), které ale mohou být v dalších fázích (sběr dat, jejich analýza) modifikované a doplňované (kvalitativní výzkum se někdy z tohoto důvodu nazývá pružným typem výzkumu).

V průběhu kvalitativního výzkumného šetření nevznikají pouze výzkumné otázky, formují se také nové hypotézy a rozhodnutí.

1.3 Metodologie kvalitativního výzkumu

Metody (techniky), které jsou v rámci kvalitativního šetření využívány, nejsou jednoznačně stanoveny. Vhodnost zvolené metody vychází ze zkoumané skutečnosti – tedy z jejího obsahu a formy. „*Výběr metody pro sběr dat se zakládá na požadovaném typu informace i na tom, od koho ji budeme získávat a za jakých okolností se tak bude dít*“, uvádí Hendl.⁴

Pro účely výzkumného šetření pro diplomovou práci byla zvolena metoda rozhovoru, pro kterou se též vžil mezinárodní název interview. Pod tímto pojmem se skrývá proces konverzace, jejímž účelem je shromáždění informací.⁵ Interview jako metodu je vhodné použít všude tam, kde je třeba zjistit názor lidí na určitou problematiku.⁶

² FLICK, Uwe. *Qualitative Forschung: Ein Handbuch*. Rowohlt: Taschenbuch Verlag, 2005, s. 11.

³ CRESWELL, W. John. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Nebraska: Sage Publications, 2012, s. 47.

⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008, s. 161.

⁵ MAJEROVÁ, Věra., MAJER, Emerich. *Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství. Část I*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 19, s. 67.

⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008, s. 161.

Kvalitativní výzkumné šetření vychází z výsledků mezinárodních a národních studií, které se konzumací alkoholických nápojů zvolené skupiny jedinců zabývají. Protože problematika konzumace alkoholických nápojů mladistvými představuje celospolečenský problém, bylo interview realizováno s vybranými odborníky – s terapeutem, který vede více než 30 let úspěšnou psychoterapeutickou praxi závislých osob (nejen) na alkoholu (pohled terapeuta), s adiktoložkou která od roku 2012 působí na jedné z pražských klinik na oddělení pro léčbu závislostí (psychologicko-sociální pohled), s psycholožkou, která se v rámci své soukromé partnerské psychologické praxe specializuje na závislosti jednoho z partnerů (pohled psychologa), s provozovatelkou baru (pohled profesionálního poskytovatele alkoholických nápojů), s pedagožkou, která 20 let působí v pedagogické praxi (vychovatelka v dětském domově – pohled pedagoga), s policistou, který na věc poskytl pohled strážce zákona.

Interview byl pro účely diplomové práce ochoten absolvovat také pan Václav, který pět let trpěl závislostí na dvou návykových látkách - kokainu a alkoholu. V roce 2010 absolvoval tříměsíční odvykací kúru v protialkoholické léčebně v Bohnicích, dodnes jednou týdně dochází na skupinovou terapii.

Interview, které bylo s výše uvedenými sedmi osobami vedeno, bylo realizováno jako interview semistandardizované, které se provádí tak, že je připraven seznam primárních otázek, které se vztahují ke zkoumanému jevu. Tyto otázky musí být jasně a přesně formulovány, všem zúčastněným osobám byly kladeny v tomtéž pořadí.

Otázky byly zvoleny s ohledem na stanovený cíl práce:

- 1. Jak si vysvětľujete skutečnost, že současná společnost, ve které žijeme, je ke konzumaci alkoholu otevřenější, než tomu bylo kdysi?**
 - V čem podle Vás diskutovaná otevřenost společnosti vůči konzumaci alkoholu konkrétně spočívá?
- 2. Jak si vysvětľujete skutečnost vyplývající z mezinárodních i národních studií mapujících konzumaci alkoholu žáky základních škol, že věková hranice prvního požití alkoholického nápoje se v České republice neustále snižuje?**

- Jakou roli podle Vás hraje v prevenci užívání alkoholických nápojů mladistvými rodina?
- 3. Co je podle Vás důvodem, že pro každé druhé české dítě, které končí základní školu a nastupuje na školu střední (tedy ve věku 15 let), je normální konzumovat alkoholické nápoje na pravidelné bázi?**
 - 4. Jak si vysvětlujete, že pořídit (koupit si) alkoholický nápoj nepředstavuje pro většinu dnešních dětí (žáků základních škol) žádný problém?**
 - 5. Proč si podle Vás Česká republika dlouhodobě drží mezi ostatními evropskými zeměmi prvenství v užívání alkoholu nezletilými, respektive žáky základních škol?**
 - 6. Jak by podle Vás měla vypadat opatření ze strany společnosti, která by v dlouhodobé perspektivě vedla k omezení negativního trendu konzumace alkoholu u českých dětí?**
 - Co si myslíte o úplném zákazu distribuce, prodeje a konzumace alkoholických nápojů?
 - Které opatření by podle Vás bylo v boji proti konzumaci alkoholu nezletilými nejúčinnější?
 - Myslíte si, že u nás existuje dostatečná vůle s problematikou konzumace alkoholu mladistvými něco dělat?

1.3.1 Sběr dat

Vzhledem ke složitosti problematiky a s ohledem k získávanému množství informací probíhal sběr dat v měsíčním časovém intervalu.

Údaje, které byly potřebné k tomu, aby bylo možné získat komplexní pohled na danou problematiku, byly získány od sedmi odborníků. Ti byli vybráni na základě třech základních kritérií:

1. Prvním a zároveň nejdůležitějším kritériem bylo, aby se jednalo o osoby, které přichází do styku problematikou konzumace alkoholických nápojů na jiné, než běžné bázi. Tuto podmínku profese pedagoga, policisty, adiktologa, provozova-

tele baru, terapeuta a zkušenost člověka, který byl dlouhodobě závislý na alkoholu, splňuje.

2. Druhým kritériem byla alespoň pětiletá praxe v oboru, ve kterém tito lidé do styku s konzumací alkoholu přichází.
3. Jako poslední kritérium byla zvolena rozlišnost profesí, aby v sobě výpovědi jednotlivých respondentů zahrnovaly zkušenosti z různých oborů.

Jednotliví aktéři, se kterými byly rozhovory vedeny, byli velmi ochotní spolupracovat, a to už od první chvíle, tedy když byli osloveni telefonicky. Na základě tohoto prvního kontaktu s nimi byla smluvena schůzka, na které byly polostrukturované rozhovory vedeny.

V průběhu dotazování byly získány různé informace, které zpětně vyžadovaly další diskusi s kontaktovanými odborníky, proto jsem s nimi několikrát ještě telefonoval a vedl také e-mailovou komunikaci.

2. Úvod do problematiky – užívání alkoholických nápojů v současné společnosti

Jedno korejské přísloví říká, že i voda se má pít opatrně, pokud se na toho, kdo ji pije, dívá dítě. Jako kdyby vystihovalo problematiku, která se stala nedílnou součástí naší společnosti – užívání alkoholu mladistvými a dětmi. Z dalších kapitol vyplyne, že mnoho dětí se dnes setkává s alkoholem v rodině, že zde tuto návykovou látku dokonce s tichým souhlasem rodičů děti konzumují.

Alkohol jako návyková látka patří do skupiny hypnosedativ s krátkodobým účinkem. Jedná se o jednoduchou chemickou látku, která snadno ovlivňuje všechny vnitřní orgány, včetně nervového centra – mozku. Opakované pití alkoholických nápojů vyvolává závislost a samozřejmě každému, obzvláště potom dětskému, organismu, škodí. Je rozdíl, užívají-li alkoholické nápoje dospělí, nebo děti. Obzvláště v období adolescence může být užívání alkoholu podpořeno různými vývojovými důvody, jako je radikální psychologická proměna jedince s důrazem na odmítání autorit a inklinaci k vrstevnickým skupinám, touha po projevení vlastní individuality apod. Těmto jedincům alkohol může přijít atraktivní nikoliv jako občasný prostředek pro uvolnění či jako doprovodný nápoj konzumovaný při společenských událostech (jako je tomu globálně u dospělých), ale např. jako běžný prostředek sloužící k překonání ostychu či ztotožnění se s partou apod.

Tato diplomová práce se věnuje problematice užívání alkoholu dětmi ve věku od 10 do 15 let, tedy jedinci, kteří navštěvují druhý stupeň základní školy. Termíny *‘dítě, děti‘* jsou proto v celé práci ztotožňovány s termíny *‘žák, žáci‘*, ale také s termínem *‘mladiství‘*. Termínem *‘žáci‘* jsou tedy pro účely této práce označovány děti navštěvující základní školu, nikoliv pouze člověka v roli vyučovaného subjektu. Termín *‘mladistvý‘* se v nejobecnějším smyslu užívá pro označení člověka, který dovršil patnáctý rok a nepřekročil rok osmnáctý. Zahrnuje tedy v sobě (byť minoritně) i vymezenou skupinu dětí od 10 do 15 let věku). Termín *‘mladistvý‘* byl do této práce zařazen z toho důvodu, že s ním pracuje řada studií, jejichž výsledky jsou v různých částech práce prezentovány.

Stejně tak jako se u dětí od dospělých liší důvody konzumace alkoholu, liší se také důsledky užití této látky. Odborníci samozřejmě v první řadě poukazují na důsledky somatického rázu, nicméně tato práce se zaměřuje spíše na důsledky sociálního charakteru, tedy takové důsledky, které se dotýkají společnosti. Pojem *„důsledky užívání alkoholu dětmi“* je tedy třeba chápat v tomto kontextu.

Účinky alkoholu poznali zřejmě již lidé ve starověku. Především víno je lidstvu známo více než osm tisíc let. Alkohol původně dostal název „al kuhul“, což v arabštině vyjadřuje „něco nejlepšího“.⁷ Lidská společnost si na konzumaci alkoholu rychle zvykla jednoduše proto, že jim od počátku pomáhal zpříjemňovat život, ať už se jednalo o jeho využití v lékařství (alkohol dlouhou dobu sloužil například jako anestetikum), nebo o jeho užívání v běžném životě. Lidé zjistili, že po použití alkoholu se mění jejich psychické vlastnosti – že mají lepší náladu, jsou veselejší, snadněji se sbližují, různé osobní problémy se jim jeví snesitelnější apod. Jeho nadměrné užívání však bylo vždy doprovázeno veřejným nesouhlasem společnosti.

Trvalo velmi dlouho, než bylo nadměrné pití alkoholu označeno za alkoholismus. Ještě v 18. století se hovořilo o hříchu a morálním selhání. Myšlenku, že za nadměrným pitím alkoholu stojí oslabená vůle, ve společnosti oficiálně prezentoval švédský lékař Magnus Huss v roce 1849. Ve svém díle nazvaném *Chronický alkoholismus* popsal patologické symptomy, které se u lidských jedinců vyvinou v důsledku dlouhodobé konzumace alkoholických nápojů.⁸ Od té doby začala společnost vytvářet nejrůznější koncepty, na základě kterých by byla závislost na alkoholu jako celospolečenský problém eliminována.

S nadměrným užíváním alkoholu se lidstvo v historii pokoušelo vyrovnat různými způsoby. Nejrazantněji se ke zvyšující se závislosti na alkoholu své společnosti postavila Amerika ve 20. letech minulého století, když konzumaci a prodej alkoholických nápojů zcela zakázala. Účinek však byl zcela opačný, než se očekávalo – místo toho, aby se konzumace alkoholu snížila, začal se alkohol pašovat, zvýšil se obrat alkoholu na černém trhu, až Amerika nakonec od tohoto striktního požadavku ustoupila.

⁷ ŠEDIVÝ, Václav., VÁLKOVÁ, Helena. *Lidé, alkohol a drogy*. Praha: Naše vojsko, 1998, s. 22.

Současná moderní společnost ale pokládá alkohol za legální drogu. Požívání alkoholu je součástí společenských rituálů a všichni tušíme, že jeho odmítání vzbuzuje nepřiměřenou pozornost a vyvolává nevhodné reakce spíše, než by tomu bylo naopak.⁹ V České republice je pozitivní postoj k alkoholu zakořeněn již v minulosti, zejména v tradiční výrobě piva v Čechách a vína a tvrdého alkoholu na Moravě. Lze říci, že v jistém slova smyslu je alkohol jakési naše kulturní dědictví, které se přenáší z generace na generaci.

O tom, že je pití alkoholu považováno za společensky tolerovanou záležitost, svědčí řada studií. Jednou z nich jsou například studie Sociologického ústavu Akademie věd ČR, které jsou pravidelně věnovány postoji veřejnosti ke konzumaci návykových látek a z kterých vyplývá, že alkohol se stupnici morální přijatelnosti konzumace návykových látek pravidelně umísťuje na druhém místě (první místo – káva). Například v roce 2013 se 16 % vyjádřilo kladný postoj k jeho pravidelné konzumaci, pro 78 % respondentů je společensky přijatelná občasná konzumace. Pouze pro 6 % populace je užívání alkoholu v jakékoliv variantě zcela nepřijatelné. Zajímavé ale je, že 79 % respondentů uvedlo, že pravidelné užívání alkoholu hodnotí jako rizikovou.¹⁰

Míru tolerance veřejnosti k alkoholikům sleduje Sociologický ústav AV ČR od roku 2003. Zatímco na počátku sledovaného období alkoholiky bylo schopno tolerovat 18 % Čechů, v roce 2005 se jednalo již o 34 %, v následujících letech se počet respondentů ustálil na 47 %. To znamená, že česká společnost toleruje nejen samotné pravidelné užívání alkoholu, ale také alkoholismus.¹¹ Jistě tomu nahrává i fakt, že zákonná věková

⁸ Tamtéž.

⁹ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998, s. 84.

¹⁰ Sociologický ústav Akademie věd ČR: Postoj veřejnosti ke konzumaci vybraných návykových látek - květen 2013. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-02-17]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7036/f3/ob130620.pdf

¹¹ Sociologický ústav Akademie věd ČR: Jak jsme na tom s tolerancí?. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2009 [cit. 2014-02-17]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3623/f3/100899s_ov90422.pdf

hranice pro podávání alkoholických nápojů je v české republice 18 let, zatímco v jiných státech (nejen Spojené státy americké, ale také mnoho asijských států, např. Japonsko) je možné alkohol konzumovat až od 21 let.

Bohužel, nejedná se pouze o alkoholismus dospělých osob, alkoholiky se stávají stále častěji také mladiství.

3. Děti jako riziková skupina uživatelů alkoholu

Existují zprávy z různých států, které hovoří o tom, že v historii bylo podávání alkoholu mladistvým. Příkladem může být například Francie, ve které se do roku 1956 podávalo víno i ve školních zařízeních. „*Pití vína je denní záležitostí, které se účastní i děti...v některých oblastech Francie přinášejí do školy děti 50 ml vína, někdy prý také proto, aby překonaly obtíže cesty...při očkování si děti nosí alkohol, aby se zotavily po operaci apod.*“ Tyto výsledky přinesly výzkumy, které byly v oblasti užívání alkoholu dětmi základních škol prováděny v 50. letech minulého století ve Francii.¹²

Současná společnost by něco takového již samozřejmě nepřipustila, děti však stále zůstávají z hlediska užívání rizikovou skupinou – například proto, že získání alkoholických nápojů pro ně není zdaleka tak obtížné, jako tomu bylo kdysi. Dostupnost alkoholu ovšem není jediným faktorem, který riziko užívání této návykové látky dětmi zvyšuje. Existuje řada dalších, jako jsou například somatické a psychické vlastnosti (osobnostní faktory), v této práci se však věnuji třem skupinám faktorů, které dle mého názoru žáky základních škol ovlivňují nejvíce, a sice věku, socioekonomickým faktorům a faktoru podnětu.

3.1 Rizikové faktory

3.1.1 Věk jako rizikový faktor

Chceme-li porozumět tomu, proč představují děti rizikovou skupinu, musíme alespoň obecně chápat, v jaké vývojové etapě života se v daném okamžiku nachází. Skupina jedinců, které je tato práce věnována, se nachází ve věku 13 – 15 let, tedy v období pubescence. Řada autorů a známých českých psychologů potvrzuje, že pro toto nejdramatičtější životní období, kdy lidský jedinec prochází tělesnou proměnou a hledá psychickou rovnováhu, je typické, že jednou z hlavních hybných sil veškerého dění jsou vrstevníci.

„*Skupina vrstevníků, zvláště školní třída, ale i parta vytvořená kolem sportovních a jiných zájmů, má stále větší vliv*“, vysvětluje Říčan a dodává, že jak v jiném prostředí,

¹² MEČÍŘ, Jan. *Zneužívání alkoholu a nealkoholových drog u mládeže*. Praha: Avicenum, 1990, s. 27.

tak také v partě má pubescent často v oblibě někoho jiného než toho, komu se podřizuje.¹³ Z toho vyplývá důležitost, kterou lidé v období pubescence přikládají veřejnému mínění skupině vrstevníků. „*Pubescent raději riskuje i dost vážný konflikt s autoritami (rodiče, učitelé, vychovatelé, trenéři apod.), jen aby zapadl do party*“, podává zmíněný autor vysvětlení, jak je třeba jednání žáků druhého stupně základních škol chápat.¹⁴

Přičteme-li fakt, že závislost na rodičích v období pubescence klesá a lidé začínají mít problém s autoritami (děti se loučí se samozřejmou loajalitou rodičů), že u nich začíná převládat negativismus a že jsou citově zmatení, lze odvodit, že proces osamostatňování, kterým prochází, je nesnadný a alkohol (jehož účinky v souvislosti s překonáváním citových překážek jistě není třeba vysvětlovat) může toto období pomoci jednodušeji překlenout. Takový důvod užívání alkoholu je ale dle mého názoru méně pravděpodobný, než to, že k pití alkoholu nezletilé žáky základních škol přivádí právě parta. Jen těžko si dokážeme představit teenagera, který se nenapije alkoholu, když ho všichni kolem něj konzumují.

3.1.2 Faktor podnětu

Podněty vedoucí k užívání alkoholu v dětském věku, mohou být v podstatě dvojího druhu. Za méně častý lze považovat touhu po euforických pocitech, za nejčastější zřejmě snahu uniknout nepříjemným pocitům a složitým situacím. Jak již bylo zmíněno, období pubescence se vyznačuje procesem separace a budování si vlastní identity, který doprovází různé pochybnosti o sobě samých i o ostatních. Sílí potřeba dělat si věci po svém, s čímž souvisí také překračování hranic a nejrůznější experimentování – právě například v oblasti konzumace alkoholu.¹⁵

3.1.3 Socioekonomické faktory

Jak mohlo vyplynout z úvodního textu třetí kapitoly, za konzumaci alkoholu dětmi je zodpovědná také společnost, ve které se pohybují. Naše česká společnost má k alkoholo-

¹³ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2006, s. 183.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ VÍTKOVÁ, Marie. *Interaktivní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998, s. 164 – 165.

lu kladný vztah, to již řečeno také bylo, na tomto místě lze doplnit příklad z praxe. Kolik našich známých dovoluje dětem pít pivo, protože to je roztomilé apod.? Nejedná se o to, kolik alkoholu dítě vypije, ale o to, že děti již od malička rády napodobují vzory. Domnívám se, že mnoho dnešních rodičů dnes před dětmi neskrývá to, že jsou opilí. Opilý člověk se pomalu stává jakousi normalitou dnešní doby a alkohol prostředkem, který vede k uvolnění.

Lze tedy odvodit, že jedním z nejdůležitějších faktorů, které konzumaci alkoholu v dětství ovlivňují, je rodinné prostředí. Negativně může na lidského jedince působit chladný a odtažitý přístup rodičů, nedostatečný dohled, podceňování (ale naopak i přeceňování) schopností, nevhodně zvolený výchovný styl a výše zmíněné schvalování konzumace alkoholu. To potvrzuje prokázaný fakt, že riziko závislosti na alkoholu je vyšší u dětí, které jsou psychicky či fyzicky týrány apod.¹⁶

Vedle rodiny může to, zda děti začnou brzy konzumovat alkohol, ovlivnit také školní prostředí. Rizikové je v tom smyslu, že může generovat negativní pocity plynoucí ze špatného prospěchu, selhávání bez možnosti úspěchu, averze vůči školní práci či častému střídání škol apod. Tyto faktory vedou k nezájmu o školu, následuje záškoláctví, při kterém se děti často zapojují do špatných part, kde se s návykovými látkami seznamují a experimentují s nimi.¹⁷

Pro ucelení problematiky je třeba také zmínit, že jsou to také nízké ceny alkoholu, které ho činí dostupným již nízkým věkovým skupinám.

3.2 Závislost dětí na alkoholu

V praxi se samozřejmě setkáváme nejčastěji s tím, že důvodem k užívání alkoholu dětmi dochází v důsledku kombinace několika faktorů, nikoliv pouze jednoho. U dětí ve věku 13 – 15 let zřejmě nelze hovořit o závislosti na alkoholu jako takové, i když v některých případech se závislost ani jim nevyhne.

¹⁶ NEŠPOR, Karel. *Jak překonat problémy s alkoholem*. Praha: Sportpropag, 1999, s. 21.

¹⁷ NEŠPOR, Karel., CSÉMY, Ladislav. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportpropag, 1997, s. 11.

Když děti alkohol poprvé ochutnají, nemusí jim ani chutnat, zřejmě ho však budou chtít konzumovat dále pro jeho účinky, které dokáží odbourat zábrany. O tomto stádiu lze hovořit jako o první etapě, která se podle Waldmanna vyznačuje hledajícím vztahem mladistvého, který prožívá své generační problémy a konflikty.¹⁸

Do druhého stádia děti vstupují ve chvíli, kdy začínají pravidelně docházet do part mladistvých, kde se návykové látky konzumují. Zřejmě si v tomto prostředí připadají silnější a stabilnější. Mnohdy však právě v důsledku touhy předvést se před partou konají v důsledku požití alkoholu takové věci, které by si mnohý dospělý rozmyslel – například sedají za volant, pijí příliš, což vede k otravě alkoholem apod. Pravidelná konzumace alkoholu vede ke vzniku třetí etapy, která je vyjádřena vznikem vlastní závislosti, tedy ke stavu, kdy již potřeba užívat alkohol není podmíněna působením v partě.¹⁹

Děti si závislost na alkoholu vypěstují rychleji než dospělí, protože dětský organismus je po psychické i fyzické stránce značně nevyzrálý. Je to právě emocionální nevyzrálost, která způsobuje, že si děti návyk na užívání alkoholu vytváří velice rychle. Nebezpečnější je alkohol pro děti také somaticky – vstřebávání a distribuce alkoholu v těle ovlivňuje mnoho procesů, které se u dětí a u dospělých liší. Děti například nemají vyžrálá játra, alkohol se u nich tudíž nemůže odbourávat v takové míře, jako u dospělých, a hrozí jim vyšší riziko onemocnění jater apod.²⁰

3.3 Sociální problematika užívání alkoholu dětmi

Čím dříve děti přichází do styku s alkoholem, tím dříve se s touto návykovou látkou mohou ztotožnit a začít ji samy užívat, zafixovat si, že pít alkohol je normální. Děti ale s alkoholem na rozdíl od dospělých neumí nakládat, nevidí v něm pouze příležitostné uvolnění, ale zřejmě spíše prostředek, jak fungovat ve vztahu k okolí, k partě, k vrstevníkům apod. Užívání alkoholu u dětí může mít pro společnost dalekosáhlé následky.

¹⁸ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998, s. 110.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ HAJNÝ, Martin. *O rodičích, dětech a drogách: drogy a jejich účinky: rizika zvyšující užívání drog: léčba: problémové situace*. Praha: Grada Publishing, 2001, s. 27.

Jak tvrdí Záborský – žádná nezákonná droga není tolik spojena s násilným zločinem, jako alkohol.²¹ To neplatí pouze u dospělých, ale i u dětí. Užívání alkoholu je v případě dětí a mladistvých spojována s asociálním až antisociálním chováním, tedy chováním, které se vyznačuje buď závažnými odchylkami od norem (ale stále se jedná spíše o společenské přestupky), nebo chováním vyznačujícím se již určitým stupněm nebezpečnosti pro společnost, při kterém jsou obvykle porušovány právní a společenské normy.²²

Jinými slovy – alkohol se jednoduše může stát motivem příležitosti k trestné činnosti, neboť, jak tvrdí Felson a Clarke – některé produkty nabízí dětem lákavější příležitosti k trestné činnosti než jiné (deset principů teorie příležitosti k trestné činnosti pubescentů)²³. Tito autoři také potvrzují, že jeden typ rizikové činnosti vytváří příležitost pro další.

K problémům, které souvisí s užíváním alkoholu dětmi a mladistvými se tedy může řadit časté narušování veřejného pořádku, poškození druhých osob nejrůznějšími nehodami, které děti mohou způsobit (například vběhnutí do silnice a způsobení autonehody apod.), zvýšení nákladů na služby spotřebovávané ve zdravotnictví, v různých sociálních institucích a v soudnictví, snížená pracovní schopnost rodičů z důvodu časté péče o potomky apod.²⁴ Nešpor a Csémy upozorňují, že užívání alkoholu v dětství a dospívání nese pro společnost i další rizika, jako je například zvýšení sexuálně přenosných nemocí, nechtěných těhotenství a všech důsledků, které s těmito jevy souvisí, uvedení autoři jsou dále přesvědčeni, že u dětí, kteří užívají alkohol, je pravidelně v pozdějším věku zjišťován vyšší výskyt užívání dalších drog.²⁵

²¹ ZÁBRANSKÝ, Tomáš a kol. *Racionální protidrogová politika. Uživatelé drog do rukou policie nebo lékaře?* Olomouc: Votobia, 1997. 119 s. ISBN 80-7198-250-4.

²² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 27.

²³ FELSON, Marcus., CLARKE, R. V. G. *Příležitost dělá zloděje: praktická teorie prevence kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 4.

²⁴ ROTGERS, Frederick a kol. *Léčba drogových závislostí*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 89 – 90.

²⁵ NEŠPOR., Karel., CSÉMY, Ladislav. „Průchozí“ drogy: Co by měli vědět rodiče a dospělí, kteří se starají o děti a dospívající. Praha: Státní zdravotní ústav v nakladatelství Fortuna, 2002, s. 3.

Kromě zdravotních následků má tedy konzumace alkoholu také sociální dopady, které se objevují zejména v oblasti společenských vztahů, ale také v oblasti pracovní a rodinné. Sociální problémy vznikající při zneužívání alkoholu dětmi mohou zahrnovat ztrátu zaměstnání (rodičů a v budoucnosti i dětí samotných v důsledku nižšího vzdělání, špatného prospěchu apod.), materiální problémy, vyvolávání konfliktů ve vztazích apod. Největší problém ale skutečně spatřuji v tom, že alkohol je v naší společnosti považován za zcela běžnou záležitost, že se před jeho důsledky nejenže děti nechraní, ale naopak se jim mnohdy alkohol rodiče snaží představit (kolik malých dětí je zvyklých pít pivo, vídat rodiče příležitostně opilé apod.) jako běžnou záležitost patřící k bontonu všedního života. Domnívám se, že s tímto přístupem se alkohol brzy stane tolerovanou součástí životního stylu dospívající mládeže.

4. Konzumace alkoholu žáky základních škol

Konzumace alkoholu jedinci v dospívajícím věku je velice závažným společenským problémem, a proto je logické, že se o něj jak laická, tak odborná veřejnost zajímá, chce být o stavu konzumace alkoholu dětmi informována. Různé organizace na různých úrovních proto realizují řady studií a dalších výzkumných aktivit, které se problematice užívání alkoholu dětmi věnují. Je nutno podotknout, že žádný z těchto výzkumů se netýká pouze alkoholu samotného, ale užívání návykových látek obecně. To je logické, protože užívání alkoholu je obvykle spojováno i s užíváním dalších látek, jako jsou např. cigarety či marihuana.

Mezi studie, které zahrnují zvolenou věkovou skupinu dětí (tedy 10 – 15 let – žáci základních škol), patří celosvětová studie HBSC (Health Behaviour in School-Aged Children – Mezinárodní studie Mládež a zdraví) realizovaná Světovou zdravotnickou organizací a evropská studie ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách).

Systémy monitorující užívání návykových látek jsou nastaveny ale také na národních úrovních, nejinak je tomu i v České republice, která se pravidelně účastní obou výše zmíněných studií, a navíc realizuje i další školské studie, jako např. Mládež a drogy, Drogy a taneční scéna apod., tedy studie které jsou zaměřené na dospívající mládež. Kromě toho existují také výzkumy, které mají sice pouze regionální charakter, kterým je však z hlediska prevence užívání návykových látek dětmi nutno přisuzovat velmi důležitou roli.

4.1 Světová zdravotnická organizace – Mládež a zdraví

4.1.1 O studii

Studie HBSC je realizována mezi dětmi školního věku (10 – 15 let) pod záštitou Světové zdravotnické organizace každé čtyři roky. Jejím hlavním cílem je monitorovat zdraví této rizikové skupiny jedinců a zaznamenat v čase vývoj jejich postojů a přístupů k návykovým látkám. Studie tak může v dané oblasti sloužit jako podklad pro další výzkumnou činnost, neboť odpovídá na otázky, jaké faktory ovlivňují postoje dětí

k návykovým látkám, jaké množství populace zvolené v nové kategorie návykové látky užívá a jaké jsou nejčastější dopady tohoto jednání.

Poprvé byla výzkumná činnost Svazu HBSC realizována v roce 1982 a účastnilo se jí pouze pět evropských států (Velká Británie, Finsko, Norsko, Dánsko a Rakousko). Česká republika se spolu s dalšími 24 převážně evropskými státy studie poprvé účastnila v roce 1995.

V době odevzdání diplomové práce (listopad, 2014) probíhalo zpracování dat poslední realizované HBSC studie, výsledky ještě bohužel nebyly k dispozici.

Nejaktuálnější data, která mohla být analyzována, se tudíž vztahují ke studii, která se konala na přelomu let 2009/2010 a účastnilo se jí již 43 zemí z celého světa. Studie má celkem 272 stran (v anglickém jazyce), přičemž problematice užívání alkoholu je věnována samostatná kapitola. Celkem bylo přes 207 tisíc respondentů (z toho 4 404 Čechů) dotazováno, jak často alkohol pijí, kdy tuto látku poprvé ochutnali, kdo jim její užití poprvé zprostředkoval, zda se někdy již skutečně opili apod.²⁶

4.1.2 Výsledky studie

Přes 39 % dětí uvedlo, že se poprvé napily alkoholu, když jim bylo méně než 13 let. Česká republika se v počtu kladných odpovědí na tuto otázku umístila na druhém místě s 58 % (nejvíce dětí ochutnalo alkohol pod hranicí 13 let věku v Estonsku – 62 %, nejméně potom na Islandu – 11 %).

²⁶ Světová zdravotnická organizace: Studie: Health Behaviour in School-Aged Children. *Www.who.com* [online]. 2010 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf

Tabulka 1 **HBSC Studie 2009/2010 - Státy s největším podílem dětí konzumujících alkohol pod hranicí věku 13 let**

Místo	Země	Odpovědi		
		Chlapci	Děvčata	CELKEM
1	Estonsko	66%	58%	62%
2	Česká republika	59%	56%	58%
3	Litva	60%	54%	57%
4	Lotyšsko	52%	51%	52%
5	Chorvatsko	57%	44%	51%
6	Polsko	53%	43%	48%
7	Belgie	51%	44%	48%
8	Maďarsko	53%	42%	48%
9	Řecko	51%	41%	46%
10	Slovinsko	51%	39%	45%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie Health Behaviour in School-Aged Children z roku 2009/2010.

Jak je vidět z tabulky č. 1, častěji pijí alkohol pod hranicí 13 let věku chlapci než dívky. Ze studie dále vyplynulo, že s věkem roste počet dětí, které konzumují alkohol alespoň jednou do týdne. Bližší informace viz tabulka č. 2.

Tabulka 2 **HBSC Studie 2009/2010 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně**

Druh alkoholického nápoje	Věková hranice		
	11 let	13 let	15 let
Pivo	2%	4%	13%
Víno	1%	2%	5%
Tvrký alkohol	1%	2%	8%
Nízkoalkoholické nápoje	1%	3%	8%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie Health Behaviour in School-Aged Children z roku 2009/2010.

Nejčastěji děti, které alkohol alespoň jednou do týdne konzumují, pijí pivo. Vidíme také, že s věkovou hranicí se zvyšuje počet dětí, kteří alkoholický nápoj alespoň jednou do týdne užijí. Pro srovnání jsou v následující tabulce uvedeny údaje ze studie realizované na přelomu let 2000/2001.

Tabulka 3 HBSC Studie 2001/2002 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně

Druh alkoholického nápoje	Věková hranice		
	11 let	13 let	15 let
Pivo	4%	9%	26%
Víno	3%	5%	8%
Tvrký alkohol	2%	5%	12%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie Health Behaviour in School-Aged Children z roku 2001/2002.

Jak je možné ze srovnání odvodit – ve všech kategoriích se během deseti let počet dětských uživatelů významným způsobem snížil.

Níže uvedená tabulka obsahuje ty samé údaje, ale zaměřuje se na české respondenty.

Tabulka 4 HBSC Studie 2009/2010 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně, Česká republika

Druh alkoholického nápoje	Věková hranice		
	11 let	13 let	15 let
Pivo	5%	14%	30%
Víno	2%	6%	13%
Tvrký alkohol	1%	4%	11%
Nízkoalkoholické nápoje	2%	5%	10%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie Health Behaviour in School-Aged Children z roku 2009/2010.

V případě konzumace piva obsazují v současnosti české děti ve všech věkových kategoriích první místo, v případě vína místo třetí, v případě tvrdého alkoholu a nízkalkoholických nápojů se umisťují do desátého místa, tedy nad průměrem konzumovaného množství v porovnání se všemi ostatními státy.

Srovnáme-li výsledky studie týkající se českých dětí se studií z přelomu let 2001/2002, zjistíme, že se nepatrně snížila hranice mladších dětí (tedy dětí ve věku 11 let), které pijí pivo, ale jinak došlo ve všech kategoriích k nárůstu užívání alkoholu.

Tabulka 5 HBSC Studie 2001/2002 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně, Česká republika

Druh alkoholického nápoje	Věková hranice		
	11 let	13 let	15 let
Pivo	8%	15%	30%
Víno	1%	5%	11%
Tvrdý alkohol	1%	2%	4%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie Health Behaviour in School-Aged Children z roku 2001/2002.

Lze tedy učinit závěr, že zatímco v celosvětovém měřítku dochází průměrně ke snižování četnosti užívání alkoholu dětí mezi 10 – 15 let, Česká republika vykazuje opačnou tendenci.

Něco jiného je alkohol vyzkoušet a něco jiného je ho pravidelně konzumovat. Studie prokázala, že v jedenácti letech byla nejméně dvakrát opilá 2 % všech respondentů (Česká republika 3 %), dále 9 % všech třináctiletých respondentů (Česká republika 16 %) a 32 % patnáctiletých respondentů (Česká republika 43 %).

Ze studie vyplynulo, že k užívání rizikových látek vede nejčastěji nabádání spolužáků (tuto skutečnost uvedlo celkem 92 % dětí), za nejčastěji uváděný důsledek užívání návykových látek bylo potom stanoveno fyzické násilí (42 % odpovědí).

Situace s užíváním alkoholu je podle HBSC studie stále velmi závažná, proto je na národní úrovni stále třeba klást velký důraz na vznik nejrůznějších preventivních programů, které zahrnují široké spektrum preventivních aktivit.

4.2 Evropská iniciativa ESPAD

4.2.1 O studii

Největší celoevropskou studií zaměřenou na zjišťování rozsahu užívání návykových látek, která zahrnuje také děti od 15 do 16 let věku, je studie ESPAD. Reprezentuje výsledky společného úsilí nezávislých týmů z 39 evropských zemí. Cílem této studie, která se od roku 1999 opakuje v pravidelných pětiletých intervalech, je shromáždit srovnatelné údaje o užívání návykových látek u dětí, aby bylo možné je z dlouhodobého hlediska porovnávat a sledovat trendy užívání návykových látek mezi mladistvými. Studie probíhá pod záštitou švédského ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí.

Na počátku prvního výzkumu v roce 1995 se studie účastnilo 26 evropských států²⁷, při poslední realizované studii v roce 2011 se jednalo již o 39 států (Česká republika se účastnila všech pěti výzkumných etap). Další, v pořadí šestá, studie bude realizována na jaře v roce 2015.²⁸

Studie se v roce 2011 celkem zúčastnilo 111 257 dětí, z toho 3 913 z České republiky, což je o necelých 20 tisíc respondentů více, než v roce 1999, kdy se studie účastnilo 30 států s 91 809 respondenty (z toho 3 579 z České republiky).

4.2.2 Výsledky studie

S alkoholem mělo v roce 2011 zkušenosti 85 % respondentů, což je srovnatelný údaj s rokem 1999. Za celých deset let se tedy počet dětí, které alkohol užívají, nezměnil. Nezměnil se ani počet dětí, které uváděly, že alkohol užily poprvé ve věku 13 let i dříve (50 % těch, kteří mají s alkoholem zkušenosti).

²⁷ Osloveno bylo více než 30 států, mnoho z nich se však studie nemohlo zúčastnit z důvodu nedostatku finančních prostředků na realizaci studie na národní úrovni.

²⁸ ESPAD: Purpose and methodology. *Www.espad.org* [online]. 2014 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://www.espad.org/en/Purpose--Methodology/>

Tato skutečnost může být důsledkem faktu, že získat alkohol není podle respondentů vůbec složité. V roce 2011 to potvrdilo 80 % dětí, přičemž rozlišily, že nejjednodušší je koupit pivo, potom víno a až na poledním místě tvrdý alkohol – nicméně rozdíl mezi těmito variantami není nijak zásadní. Důležitý je údaj, že na rozdíl od všeobecného průměru je o snadnosti získání alkoholu v České republice přesvědčeno 91 % dětí.

Jednoduchou dostupnost alkoholu potvrzují ostatně i další údaje, jako například to, že si 36 % respondentů (v České republice 51 % dětí) za posledních 30 dnů koupilo alkohol pro vlastní spotřebu v obchodě a 46 % respondentů (v České republice 67 % dětí) také v baru nebo na diskotéce. V obchodě si častěji kupují alkohol dívky než chlapci, na diskotékách a v barech je to opačně.

Alarmující jsou také údaje o četnosti užívání alkoholu, které studie ESPAD odhalila. Bylo zjištěno, že alkohol pije pravidelně (pil již 40 x a více) každý 5 respondent, v České republice téměř každý 2 respondent.

Tabulka 6 Studie ESPAD - Srovnání četnosti užití alkoholu dětmi v České republice s průměrnými hodnotami všech zemí

četnost užití alkoholu	průměrně	Česká republika
ani jednou	15%	2%
1 - 2 krát	15%	5%
3 - 9 krát	23%	18%
10 - 19 krát	15%	16%
20 - 39 krát	12%	18%
40 krát a více	20%	41%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě studie ESPAD z roku 2011.

Stejně jako studie Světové zdravotnické organizace, také studie ESPAD prokázala, že děti nejčastěji pijí pivo (46 % respondentů), víno a tvrdý alkohol (obojí 38 %) a nízkoalkoholické nápoje (32 %).

Mezi nejčastější problémy spojené s užíváním alkoholu, které děti uváděly, patří snížení vlastního oblečení nebo oblečení druhých (12 %), hádky mezi přáteli vyvolané větší sebejistotou po požití alkoholu (11 %), problémy v partnerských vztazích (8 %)

ztráta peněz a dalších cenností (6 %), nechráněný sex (4 %) a incidenty, při kterých dochází ke zranění (4 %). Zatonski, Manczuk a Sulkowska potvrzují, že v populaci pubescentů a adolescentů spočívají dopady pití alkoholu především ve zvýšeném riziku úrazů a jiných vnějších příčin poškození zdraví, které mohou vést až k smrti.²⁹

Studie také prokázala, že užívání alkoholu je spojeno s užíváním dalších návykových látek, především cigaret.

4.3 Výzkumy realizované v České republice

Výskyt užívání návykových látek se v České republice zjišťuje dvěma způsoby:

- *Prostřednictvím dotazníkových průzkumů zaměřených na celou populaci* (tedy lidé ve věku 15 – 64 let: užívání návykových látek v české populaci je sledováno od počátku 90. let, kdy v České republice běží paralelně dvě celopopulační šetření prováděné Centrem pro výzkum veřejného mínění a Ústavem zdravotnických informací a statistiky. Existují také různé doplňkové studie, např. v roce 2002 se česká republika zapojila do mezinárodní studie nazvané Gender and Alcohol, který na národní úrovni realizovalo Psychiatrické centrum Praha.
- *Prostřednictvím dotazníkových průzkumů zaměřených populaci ve věku 15 – 18 let*: tyto studie se nazývají školské studie a stejně jako celopopulační studie i ony jsou realizovány od počátku 90. let minulého století. V současnosti existují čtyři nezávislé systémy, které užívání návykových látek mladistvých monitorují, a sice Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (součástí iniciativy ESPAD), studie Nealkoholové drogy (NEAD), studie Mládež a drogy (MAD) a studie HBSC.

²⁹ Ministerstvo zdravotnictví České republiky: Národní zpráva o zdraví a životním styl u dětí a školáků. www.mzcr.cz [online]. 2012 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/mezinarodni-studie-bohuzel-poukazala-na-spatny-zivotni-styl-deti-a-skolaku-_6442_2501_1.html

4.3.1 Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

Sběr dat pro účely této studie, které se účastní děti ve věku 15 – 16 let, probíhá pravidelně na vybraných českých školách ve všech krajích České republiky. České varianty studie se pod záštitou čtyř institucí (Psychiatrické centrum Praha, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové záležitosti, Lékařské informační centrum a agentura INGES-STONES – sociologické průzkumy) v roce 2011, kdy byla naposledy realizována, účastnilo přes 10 tisíc žáků.

Studie ukázala, že užívání alkoholických nápojů se od poloviny 90. let minulého století téměř nezměnilo. Alkohol v životě pili téměř všichni dotázaní (98 % respondentů), za pravidelné konzumenty alkoholu je potom možné považovat 60 % dětí. Nejčastěji respondenti pijí pivo (72 %), druhým nejčastějším alkoholickým nápojem jsou destiláty (59 % respondentů) a víno (47 % respondentů). Ve srovnání s 90. léty vzrostl u chlapců výskyt pravidelného pití piva, u děvčat vína. Byl také prokázán nový trend, a sice pití tzv. alkopops, tedy limonád neobsahujících alkohol. Ten podle studie pije 47 % dotázaných respondentů.

Studie dále ukázala, že 61 % českých dětí alkohol pro vlastní potřebu nakupuje v supermarketech, menších obchodech nebo na benzínových stanicích, 77 % jich konzumuje alkohol v restauračních zařízeních, barech, hospodách či na diskotékách. Srovnáme-li výsledky s předchozími léty – podíl těch, kteří si kupují alkohol v obchodech, vzrostl, naopak klesl podíl dětí, které konzumují alkohol ve stravovacích zařízeních, v barech apod.

Ze zprávy lze kromě faktů, které byly zmíněny již v kapitole 4. 2 Evropská iniciativa ESPAD, a sice že čeští studenti uváděli výrazně nadprůměrné hodnoty v případě pravidelné konzumace alkoholu a spotřeby cigaret, dále vyplynulo, že evropský průměr převyšují studenti také v užívání konopných látek (42 % respondentů proti průměru, který činil 17 %).

Rizika, která v průzkumu respondenti uváděli jako stěžejní, jsou následující:

- 15 % respondentů jako důsledek uvedlo nehodu nebo zranění,
- 16 % respondentů má díky užívání alkoholu problémy ve vztazích s přáteli,
- 20 % respondentů zaznamenává problémy ve vztazích s rodiči,

- 20 % respondentů uvádí, že pozoruje v důsledku konzumace alkoholu sníženou výkonnost ve škole,
- 16 % respondentů uvedlo, že mělo v důsledku alkoholu sexuální zkušenost, které později litovali.³⁰

4.3.2 Studie Mládež a zdraví

Studie Mládež a zdraví je na úrovni České republiky koordinována Psychiatrickým centrem Praha, garantem projektu byl ustaven PhDr. Ladislav Csémy. Projekt, který byl naposledy realizován v roce 2010, se zaměřuje na zdraví dětí a jejich životní styl obecně. Zúčastnilo se ho téměř 6 tisíc dětí ve věku 11, 13 a 15 let.

Mezi klíčová zjištění této studie patří:

- Každý třetí dospívající pil alkohol poprvé před svými 13 narozeninami, většina se takto brzy i opila. Vícekrát za život se opil každý třetí respondent.
- Pravidelné pití stoupá s věkem, častěji u chlapců než u dívek. V 15 letech pije pravidelně každá třetí dívka a každý druhý chlapec.
- Také pití všech druhů alkoholu stoupá s věkem. Chlapci pijí častěji pivo, dívky víno.³¹

4.3.3 Vybrané regionální výzkumy

Jedním z průzkumů, který byl v oblasti užívání alkoholu dětmi zrealizován na regionální úrovni, byl průzkum z roku 2008 nesoucí název Kouření a alkohol u dětí na zá-

³⁰ Drogy-info.cz: Výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) v ČR v r. 2011. *Www.drogy-info.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z: http://www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/evropska_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_2011_mezinarodni_zprava

³¹ Ministerstvo zdravotnictví České republiky: Národní zpráva o zdraví a životním styl u dětí a školáků. *Www.mzcr.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/mezinarodni-studie-bohuzel-poukazala-na-spatny-zivotni-styl-deti-a-skolaku-_6442_2501_1.html

kladních školách Jihočeského kraje. Jeho cílem bylo zmapovat situaci v užívání legálních drog, tabáku a alkoholu u dětí na základních školách v Jihočeském kraji. Zaměřen byl na pravidelné uživatele návykových látek i na potenciálně ohrožené děti a realizovala ho Markéta Kastnerová pod záštitou Sociologického ústavu AV ČR (Centrum pro výzkum veřejného mínění). Věkové rozmezí respondentů této studie bylo vymezeno s ohledem na zachycení nástupu prvních zkušeností s návykovými látkami – studie se účastnili respondenti od 10 do 16 let věku. Celkem se průzkumu zúčastnilo 2764 dětí.

Vyplývá z něj, že zcela se pití alkoholu zdržuje pouhých 16 % dětí. Znamená to, že 84 % žáků má s alkoholem zkušenosti. Podstatný je podle autorky studie údaj, že za poslední měsíc pila alkohol téměř polovina respondentů, tedy každý druhý žák. Autorka dále tento údaj srovnává s výsledky studií Mládež a drogy (celorepubliková školská studie) z let 1994 – 2000, ze kterých vyplývá, že s alkoholem má zkušenosti 98 % dětí a alkohol za poslední měsíc pil téměř každý.

Nejrozšířenějším nápojem, který děti na jihočeských základních školách konzumují, je pivo a víno. Více než 3 krát za měsíc pivo pije 21 % žáků, 6 % uvedlo, že pivo pijí každý třetí den. O něco méně rozšířeným alkoholem je víno, které více než 3 krát za měsíc pije 12 % dotazovaných dětí, každý třetí den potom 3 % dětí. Destiláty pije pravidelně 15 % dětí.

Z hlediska pohlavního rozdělení došla autorka studie k závěru, že více dětí, které abstinují, je z řad chlapců, ale že je u obou pohlaví odlišná frekvence pití alkoholických nápojů – ačkoliv alkohol pije více dívek než chlapců, chlapci ho pijí pravidelněji, zatímco dívky popíjejí spíše příležitostně a společensky.

Z hlediska věkového rozdělení studie konstatuje, že zkušenosti s konzumací alkoholu rostou s věkem – pod průměrem jsou v konzumaci alkoholu pouze děti od 10 do 12 let, ostatní věkové kategorie jsou již nad průměrem. Nejvyšší nárůst těch, kteří často pijí, je potom mezi 15 a 16 rokem věku.

Více než 40 % respondentů uvádělo, že první sklenku alkoholu vypili předtím, než dosáhli 10 let věku, 21 % respondentů, tedy více než jedna pětina žáků uvedla, že se už v životě někdy dostali do stavu opilosti, každý sedmý žák se opije pravidelně každý

týden. Všichni, kteří mají zkušenost s opilostí, se přitom stihli opít do 13 let svého věku. Závěrem studie konstatuje, že stále přibývá rizikových forem pití alkoholu.³²

Podobný průzkum, jako v Jihočeském kraji, realizovaly s velmi obdobnými výsledky mezi žáky základních škol i další regiony, například Zlínský kraj, kde se studie týkající se problematiky návykových látek zúčastnilo v roce 2009 přes 51 tisíc žáků a bylo zjištěno, že počet dětí užívajících alkohol stoupá a snižuje se věková hranice konzumace této návykové látky, což má za následek nárůst vulgárního chování, šikany apod.³³

Zajímavé informace přinesl obdobný průzkumy realizované v letech 2012 a 2013 v Jihomoravském kraji. Průzkumu z roku 2013 se zúčastnilo 1 789 žáků ze 14 základních a 12 středních škol. Respondenti odpovídali na 15 otázek týkajících se jejich vlastních zkušeností s návykovými látkami. Navíc studie specifikovala, jakým způsobem se k nim děti nejčastěji dostávají.

Také v Jihomoravském kraji je věková hranice, kdy děti poprvé alkohol užijí, velmi nízká, zkušenosti s alkoholem má 96 % respondentů. Poprvé do kontaktu s alkoholem přichází děti nejčastěji prostřednictvím kamarádů (65 % případů), 13 % dětí dokonce uvedlo, že jim kontakt s návykovou látkou zprostředkovali rodiče, 10 % respondentů si alkohol (a další návykové látky, jako jsou cigarety, marihuana apod.) kupují sami. Někteří respondenti se přiznali k tomu, že si návykové látky obstarávají formou krádeže (cca 2 % respondentů) nebo že jim byla nabídnuta někým jiným (6 % respondentů).³⁴

³² Sociologický ústav AV ČR - CVVM: Kouření a alkohol u dětí na základních školách Jihočeského kraje. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2008 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2008-2/koureni-a-alkohol-u-deti-na-zakladnich-skolach-jihoceskeho-kraje>

³³ Informační a vzdělávací portál Zlínského kraje: Výroční zpráva o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy ve Zlínském kraji za školní rok 2008/2009. *Www.zkola.cz* [online]. 2009 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://old.zkola.cz/zkedu/management/oddelenimladezesportuarozvojelidskychzdroju/dlouhodobekoncepceazamery/vyrocnizpravaostavuarozvojivzdelavacisoustavyvezlinskemkraji/31345.aspx>

³⁴ A Kluby ČR: Statistika Mládež a drogy 2013 - Jihomoravský kraj. *Www.akluby.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.akluby.cz/Files/DrogyAMladez-Vyzkum12.pdf>

Získat rámcový přehled o užívání návykových látek bylo cílem studií v mnoha dalších regionech – např. na Novojičínsku (Regionální výzkumné studie. Legální drogy ve výsledcích školní dotazníkové studie na Novojičínsku, Michal Miovský, Lenka Miovská, Jaroslav Vacek, Roman Gabrhelík, 2006) apod., této problematice se věnuje několik akademických prací (např. Jana Strejčková – Alkohol, cigarety – součást životního stylu dětí a mládeže, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2012, průzkum užívání alkoholu v regionu Blansko).

Některé z existujících studií na téma problematika užívání alkoholu dětmi, se zaměřují na specifické skupiny obyvatelstva. I tyto studie přináší důležité poznatky, neboť se týkají těch skupin obyvatelstva, které jsou označovány za problematické, a jak je obecně známo, u těchto skupin osob je náchylnost k závislosti na návykových látkách vyšší. Jednou ze studií, která mapuje užívání návykových látek dětí, žijících v sociálně slabých podmínkách, je studie Metodika výzkumu užívání návykových látek mezi mládeží v sociálně vyloučených lokalitách realizovaná v roce 2010 pod záštitou společnosti SocioFactor pro Úřad vlády České republiky (Odbor pro sociální začleňování). Podnětem pro její tvorbu se stala verbalizovaná tvrzení expertů o rozšíření rizikového chování romských dětí vůči návykovým látkám v romských sociálně vyloučených lokalitách na Brněnsku (cca 7 tisíc dětí z 10 zvolených lokalit).

Do dotazníkového šetření bylo zapojeno celkem 117 žáků druhého stupně základních škol, tedy děti od 10 do 15 let. Bylo zjištěno, že od normální populace se tento vzorek problematických jedinců nijak zásadně neliší. Alkohol již někdy v životě okusilo přes 85 % respondentů, přičemž pětina respondentů pije alkohol pravidelně. U romských dětí žijících v sociálně vyloučených lokalitách se však od průměru odlišuje věková prahy prvního požití alkoholu – průměrný věk první konzumace je 11 let. Také zkušenosti s úplnou opilostí jsou na rozdíl od ostatních v případě této zkoumané skupiny dětí jiné – s úplným stavem opilosti, provázeným ztrátou schopností se pohybovat), se ve svém životě setkal každý třetí respondent. Dále ale výsledky ukazují totéž co studie mezi klasickým vzorkem dětí – například že s rostoucím věkem stoupá počet konzumace alkoholu, nebo že některé děti se k užívání alkoholu dostanou prostřednictvím rodičů. Studie potvrdila, že romští rodiče jsou vůči užívání návykových látek svých potomku hodně tolerantní, ale pouze do té doby, než si tuto činnost spojí s problémo-

vým chováním svých dětí. Byla také prokázána vysoká přítomnost vícegenerační závislosti.³⁵

Obdobnou studií byla studie Romové a drogy z roku 2004 (A Kluby ČR), která se zabývá problematikou romských dětí v roli uživatelů návykových látek. Hlavní hypotéza této studie, že přístup romských dětí k užívání návykových látek se liší od neromských dětí, se potvrdila.³⁶

Zřejmě poslední studií, která doplňuje spektrum výzkumných šetření na téma děti a drogy, je studie, která zkoumá tuto problematiku v ústavních zařízeních. Byla realizována v roce 2011 (Užívání návykových látek u ohrožených skupin mladých lidí z ústavních zařízení) a prokázalo se, že u dětí z ústavní péče existuje větší riziko, že začnou v nižším věku konzumovat alkohol častěji, než u dětí vyrůstajících v rodinách. Respondenty této studie se staly děti z celkem 11 ústavních zařízení na Plzeňsku.³⁷

4.4 Shrnutí

Od počátku 90. let bylo v České republice různými institucemi realizováno několik studií, které zjišťují výskyt užívání návykových látek mezi dětmi. Jsou nazývány školskými studiiemi a zahrnují mladistvou populaci od 10 do 18 let. Dvěma nejdůležitějšími studiiemi jsou Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (která je součástí mezinárodní studie ESPAD) a studie Mládež a zdraví (která je součástí studie HBSC). Nad rámec jsou v České republice realizovány také regionální studie, ty ale nemají opakující se charakter, a jsou obvykle realizovány za účelem zmapování situace v oblasti užívání nelegálních látek dětmi na konkrétním území. Některé z nich zkoumají

³⁵ Agentura pro sociální začleňování: Metodika výzkumu užívání návykových látek mezi mládeží v SVL. *Www.socialni-zaclenovani.cz* [online]. 2010 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/ostatni>

³⁶ Tamtéž.

³⁷ GRUBEROVÁ, Blanka., ŠOTOLOVÁ, Eva. Užívání návykových látek u ohrožených skupin mladých lidí z ústavních zařízení. In: *Študent na ceste k praxi*. Prešov: Prešovská univerzita, 2012, 36 - 42.

tuto problematiku v prostředí sociálně ohrožených skupin dětí (např. Romové či děti z ústavních zařízení).

Všechny studie v podstatě přináší informace o tom, že české děti mají s pitím alkoholu brzké zkušenosti, a že se konzumace alkoholu s věkem zvyšuje. To zvyšuje pravděpodobnost užívání dalších návykových látek, především cigaret a marihuany. Zároveň se u nich vytváří větší předpoklad pro závislost na alkoholu v dospělosti. Dále lze shrnout, že konzumace alkoholu vedoucí k opilosti v raném věku vede kromě somatického poškození organismu dětí často také k rizikovému chování ve smyslu zvýšené pravděpodobnosti násilného chování, úrazů, uvolněného sexuálního chování atd.

České děti alkohol konzumují často a opakovaně, věková hranice prvního požití alkoholu je velmi nízká, mnohdy pod třináctým rokem věku, u sociálně slabších skupin i nižším. Tento fakt může vést k osvojování si nebezpečných praktik ve formě nárazového pití, ale také ke zvyšování výskytu sociálně patologických jevů. Konzumace alkoholu má za následek také část nechtěných těhotenství během období dospívání.

V České republice, stejně jako v ostatních státech Evropy se užívání alkoholických nápojů vytrácí klasická dominance mužů, to znamená, že již mezi dětmi se zvyšuje počet dívek, které alkohol užívají. Prokazuje se i nadále vysoká sociální tolerance společenského prostředí k užívání návykových látek mladými jedinci – indikátorem tohoto poznatku je nadužívání alkoholu a četnost dětí, které potvrzují opakující opilost.

5. Praktická část

Následující podkapitoly jsou věnovány analýze dat, které byly získány na základě kvalitativního výzkumného šetření.

Z podstaty kvalitativního výzkumu vyplývá, že data, která byla získána, nemají (jako je tomu v případě kvantitativního šetření) strukturovanou podobu. Tato skutečnost je zásadní pro jejich vyhodnocování. Jeho cílem je získaná data smysluplně prezentovat ve formě, která vyhovuje zvoleným výzkumným otázkám.

K vyhodnocení dat, kterých bylo skutečně hodně a která na sebe nenavazovala ani v rámci jednotlivých rozhovorů, byl zvolen holistický způsob prezentace, tedy způsob, na jehož základě lze prezentovat data jako celek. Výsledkem je seřazení dat do čtyř kategorií:

1. Alkohol a současná česká společnost

- tento celek prezentuje důvody celkového přístupu společnosti k užívání alkoholických nápojů a je do prezentace zařazen z toho důvodu, že je to právě společnost, která vytváří prostředí, ve kterém se děti pohybují, společnost, která vytváří hodnotové normy.

2. Alkohol a mládí

- jedná se o část, ve které jsou prezentovány důvody snižování věkové hranice prvního užití alkoholického nápoje a důvody, které vedou mládí k tomu, aby ve svých patnácti letech alkohol konzumovali pravidelně.

3. Česká republika a ostatní státy Evropy

- v rámci tohoto úseku jsou prezentována data, na základě kterých byly charakterizovány důvody odlišností České republiky a ostatních států Evropy v oblasti konzumace alkoholických nápojů mládeží.

Na základě údajů, které byly prezentovány ve zmíněných třech kategoriích, byla sestavena poslední část prezentace dat s názvem:

4. Ochranná opatření ze strany společnosti

- ve které jsou prezentována jednotlivá opatření a podmínky, za kterých by jejich implementace vedla ke snížení konzumace alkoholických nápojů mladistvými.

5.1 Alkohol a současná česká společnost

5.1.1 Otevřenost společnosti ke konzumaci alkoholických nápojů

Alkohol je v naší společnosti všudypřítomný – lidé pijí pivo, aby je nebolel žaludek, víno, protože konzumovat víno patří k bontonu společnosti, hořké likéry pomáhají dobrému trávení. Alkohol, respektive jeho konzumace, představuje v dnešní společnosti normalitu. Diskusi nad tím, že je současná společnost ke konzumaci alkoholu otevřenější, než tomu bylo kdysi, zcela negoval terapeut, který je přesvědčen, že společnost byla ke konzumaci alkoholu vždy stejně otevřená. *„To ale neznamená, že by lidé pili alkohol ve stejném množství,“* potvrzuje skutečnost, že alkohol dnes lidé pijí daleko častěji, než dříve. *„Neviňme za to, že lidé více pijí společnost, ta se přece skládá z lidí, z jednotlivců, z každého z nás,“* vysvětluje, že hledat důvod ke zvýšené konzumaci alkoholu je třeba u každého jednotlivce zvlášť (společnost nás nenutí pít).

O alkoholu terapeut hovoří jako o normě: *„Přestaly platit hodnoty, žijeme ve společnosti, ve které je vše dovoleno, všechno, co se zakazuje, se vykládá jako projev diskriminace, pití alkoholu se stal po 89 projevem svobody, a tak se i z pití alkoholu stala norma.“* Zatímco za normu pití alkoholu terapeut označuje, odmítá tuto skutečnost přijmout jako normalitu.

5.1.2 Důvody zvýšené konzumace alkoholu v současné společnosti

Alkohol jako normalita

Podrobněji se nad pitím alkoholu zamyslela pedagožka, která tvrdí, že konzumace alkoholu pro mnoho lidí znamená synonymum relaxace (hodně práce = hodně relaxace = hodně alkoholu nebo hodně problémů – je třeba hodně relaxovat = hodně alkoholu apod.). Adiktoložka v této souvislosti hovoří o užívání alkoholu jako o úniku od reality. Také ona se, stejně jako terapeut, staví za názor, že společnost v současnosti otevřenější k alkoholu v porovnání s minulostí není, že je to každý z nás, kdo míru tolerance k pití alkoholu nastavuje.

Na téma lidé jako tvůrci společenských hodnot, vedl dlouhý monolog opět terapeut, který důvod zvýšené konzumace alkoholických nápojů ve společnosti spatřuje mj. také v nastavení jejich morálních hodnot: *„Dříve, a tu dobu si já docela dobře pamatuji, takže to není tak dávno, nebylo ve společnosti hanbou pít, to ne, ale bylo hanbou být opilý“*.

„Co bylo kdysi amorální, nad tím lidé v současné době mávnou rukou,“ potvrzuje adiktoložka, že být opilý dnes není hanbou, a nejen to - je to dokonce důkaz toho, že se člověk umí bavit, žít apod.

Konzumaci alkoholu jako normu potvrzuje také psycholožka, která potvrzuje, že většina lidí, se kterými se za život ve své praxi potkala, bere jako normální, že alkohol pijí a naopak za abnormalitu (divnost, jinakost) skutečnost, že někdo konzumaci alkoholu dobrovolně odmítá.

Osamělost

Vedle skutečnosti, že se z užívání alkoholu stala norma, uvádí psycholožka jako důvod zvýšeného užívání alkoholických nápojů osamělost. *„Žijeme v konzumní společnosti, kde se jeden nestará o druhého, ve společnosti, kde existuje mnoho frustrace – lidé pijí z rezignace, ze žalu, kvůli neúspěchům a hlavně z pocitu osamění.“* Svůj názor psycholožka vysvětluje tím, že vymoženosti současné doby (informační a komunikační technologie) lidem dovolují často opouštět místa, kde žijí. Dříve nebyli lidé podle této odbornice na lidskou psychiku tolik osamělí proto, že (obvykle) žili po celý svůj život na jednom místě, což jim umožnilo vytvářet si (budovat) pevné vztahy. *„Lidé měli kolem sebe celý život rodinu, jedny a ty samé lidi. Neexistovalo, aby se desetkrát za život přestěhovali za prací, šestkrát vyměnili partnera nebo pracovní kolektiv“*.

Při vědomí toho, jak lidé dnes žijí, to ale samozřejmě ještě neznamená, že by všichni, kteří se cítí osaměle, byli závislími na alkoholu. Většinová společnost se z těchto lidí neskládá, ale začíná se pomalu většinově skládat z těch, kteří pijí alkohol nárazově. I to lze podle terapeuta považovat za druh alkoholismu. *„Jedná se o tzv. nárazovou formu, která může k alkoholismu vést“*, vysvětluje. Adiktoložka v této souvislosti hovoří o alkoholových subkulturách, které v České republice v současné době existují. Jednak existuje tzv. hospodská subkultura, ve které se odehrává pravidelná, ne-li denní kon-

zumace alkoholu, především piva a tvrdého alkoholu. Čím dál více ale sílí tzv. ‚barová subkultura‘, v rámci které je konzumován mix všemožných druhů alkoholu, ale co se týká sociálního okruhu, jedná se spíše o tzv. ‚binge drinking‘, tedy pití velkého množství alkoholu v časovém úseku jednoho večera, několik dnů či týdnů pauza, opět pití atd.

Dostupnost – peníze

Mezi další důvody, které vedou k tomu, že lidé dnes po alkoholu sahají častěji, než dříve, patří jeho dostupnost. Ke spojení alkohol a jeho dostupnost se respondenti často sami ve svých odpovědích při rozhovorech vraceli. O dostupnosti lze hovořit ve dvou dimenzích. Jednak jako o dostupnosti finanční, jednak jako o dostupnosti nabídkové. To znamená, že alkohol není ani obtížné sehnat, ani není drahý, takže si ho může dovolit konzumovat kdokoliv.

O tom, že za prudký růst konzumace alkoholu může jeho zvýšená nabídka, je přesvědčen pan Václav, který vzpomíná na dobu, kdy sám ještě alkohol konzumoval: *„Dřív za komunistů existovala v místě mého bydliště jedna hospoda. No, a teď se kolem rozhlédněte, kolik vidíte hospod? Ano správně tři. A to jen v této ulici, v okolí jednoho kilometru je tady hospod nejméně třicet“*.

Pan Václav ale vyjmenoval pouze jedno místo, kde je možné alkohol získat a konzumovat, a sice restaurační zařízení.

Zvýšil se ale nejen počet zařízení, která alkoholické nápoje nabízí, ale také druhy nabízených alkoholických nápojů. *„Každý měsíc se na našem trhu objeví nějaký další druh alkoholického nápoje,“* míní policista a dodává, že lidé chtějí třeba alkohol jednoduše vyzkoušet – i to podle jeho názoru zvyšuje poptávku po alkoholu.

Na finanční dostupnost alkoholických nápojů se lze dívat také ze dvou úhlů. Alkoholické nápoje jsou v České republice levné, respektive v každé kategorii alkoholického nápoje lze najít ten, který je finančně dostupný pro většinu z nás. *„Alkohol je v tomto směru mnohdy dostupnější, než nápoje nealkoholické. Mnoho z nás si jistě nejednou všimlo, že půl litru piva je v restauračních zařízení často levnější, než balená voda“*, uvádí k tématu policista.

Druhým úhlem pohledu v diskusi o finanční dostupnosti alkoholických nápojů je pohled zohledňující finanční prostředky, kterými disponujeme. „*Za mých mladých let se říkalo – no jo, nejsou peníze, ale na víno a na cigára vždycky zbude,*“ vzpomíná pan Václav. „*Tuto větu už jsem dlouho neslyšel, protože peníze na alkohol nejsou to, co by lidem chybělo,*“ míní.

Propagace

Alkohol je vidět všude. V supermarketech jsou řady regálů určených alkoholickým výrobkům umístěovány do tzv. atraktivních zón (marketingový obrat), reklama na alkoholické nápoje je běžnou součástí mediálních sdělení.

„*O alkoholu se pořád mluví. A když se o něčem mluví pořád, stává se z toho běžnost*“, skloňuje problematiku normality v kontextu s propagací alkoholických nápojů pedagožka. V tomto názoru se zkušená pedagožka shoduje s panem Václavem, který tvrdí, že alkohol je nejviditelněji propagován v médiích, ale nikoliv pouze jako reklama, ale také jako zlo. „*O událostech spojených s alkoholem se mluví pořád. Vždyť podíváte-li se na zprávy, vždy se tam stane něco, kde hraje hlavní roli alkohol*“. Podle pana Václava je i toto forma propagace alkoholu, neboť, jak tvrdí, i negativní reklama je reklama.

5.2 Alkohol a mladiství

Mezinárodní i národní studie, které se věnují problematice konzumace alkoholu nezletilých, již dlouhou dobu odhalují negativní trendy České republiky v konzumaci alkoholu této skupiny uživatelů:

- Věková hranice prvního požití alkoholu se neustále snižuje (v současné době se pohybuje kolem 13 roku věku).
- Každé druhé dítě, které končí základní školu a nastupují na školu střední (tedy věk 15 let) je již zvyklé konzumovat alkoholické nápoje pravidelně.

5.2.1 Důvody snižování věkové hranice prvního užití alkoholického nápoje

Selhání rodiny jako hlavní výchovné instituce

Za zcela zásadní důvod toho, že se věková hranice prvního užití alkoholického nápoje snižuje, je selhání rodiny jako hlavní výchovné instituce. Tuto skutečnost lze pojmenovat různě, ale všichni zřejmě dobře tuší, co se za tvrzením skrývá. Shrnuje ho terapeut: „*Protože se nám rodinu jako výchovnou instituci podařilo během velice krátké doby zlikvidovat, převzala výchovnou funkci společnost, ano, ta společnost, o které hovořím jako o organizaci složené z nás všech*“.

Likvidací rodiny má terapeut zřejmě na mysli skutečnost, že rodiče nemají z nejrůznějších důvodů na výchovu dětí čas, to znamená, že se jim zkrátka nevěnují. Socializačně-výchovná funkce rodiny tedy selhává, převažuje jedna ze složek hospodářské funkce rodiny vztahující se k jejímu hmotnému zabezpečení. (Na rodičích spočívá podstatná tíha odpovědnosti za zabezpečení materiálních podmínek, které jsou k životu rodiny, včetně podmínek pro zdravý a plnohodnotný vývoj dětí, nezbytné. V tomto směru představují děti značné finanční zatížení, obzvláště v současné době, kdy jejich nároky vzrůstají a hmotný nedostatek pociťují jako diskriminaci ve srovnání s ostatními.³⁸⁾

Nedostatek času rodiče dětem nahrazují tím, že jim kupují drahé věci, ale také je zásobují penězi. Nedostatek času rodičů s sebou nese samozřejmě další důsledky, jedním z nich je skutečnost, že děti po škole často nemají žádný program. „*Dříve to bylo jasné, děti šly do školy do pionýra, rodiče je vedli k tomu, aby měly nějaké zájmy, takže jeden kroužek, druhý kroužek...*“,“ vzpomíná pan Václav a zároveň potvrzuje rovnici: dostatek času na výchovu + zájem rodičů + dostupnost kroužků = omezování konzumace alkoholických nápojů v dětském věku.

³⁸ MOŽNÝ, Ivo., JIRÁNEK, Vladimír. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 31.

Přidáme-li ke skutečnosti, že velkým problémem je, že mnoho dětí dnes nemá po škole žádný program, také fakt, že je nikdo nehlídá a že mají k dispozici dostatek finančních prostředků, lze i toto označit za důvod, proč se věková hranice první konzumace alkoholu snižuje.

Špatné vzory

Dalším důvodem jsou samozřejmě vzory, které děti mají, tedy vzory, které jim ukazují, že pít alkohol je běžnou a „normální“ součástí života. *„Jedna slečna mi ve svých třinácti letech popisovala, jak přijde v pět ráno domů z nějakého klubu opilá, v kuchyni se pozdraví s matkou, která si s ní dá dalšího panáka,“* popisuje zkušenosti se špatnými vzory adiktoložka, která své zkušenosti uvádí na základě vlastní studie o pití alkoholu mladistvými v klubové subkultuře. Zde se jedná samozřejmě o extrémní příklad, který se navíc týká opět rodinného prostředí.

Špatné vzory však děti nemají možnost vidět pouze v rodině. V rodině se k nim dostanou pouze některé děti, existují však vzory, které mají na očích děti všechny. *„Alkohol se před dětmi neskrývá, se skleničkou v ruce mohou vidět kde koho,“* vysvětluje pedagožka. Příkladem může být situace, kterou uvedla provozovatelka baru, a sice že třeba vinobraní bývá spojeno s dětským programem. To ukazuje na skutečnost, že konzumace alkoholu se od dětského světa nijak neodděluje.

Nemají-li děti vzory v rodině, je logické, že je hledají jinde ve společnosti, potvrdila psycholožka v souvislosti s vnímáním dospělého světa očima dětí. *„Zřejmě nejvíce děti v pubescentním věku ovlivňují vrstevníci a média“*, přidává se adiktoložka. Téma alkohol v médiích ale není podle terapeuta žádnou novinkou. Odkazuje na dnes již klasickou literaturu, v době před přechodem na informační společnost médium, které se mezi lidmi šířilo nejvíce. Jako příklad uvádí díla Julese Vernea, který ve svých dílech často vykresloval obraz opilce. *„Alkohol byl součástí médií vždy, jen dnes je to více vidět, protože jsou více vidět média,“* vysvětluje.

Faktem tedy zůstává, že dnešní děti přichází do kontaktu s mediálními sděleními velmi často, a tudíž na ně často působí užívání alkoholu jako normalita.

Špatné společenské vzory jako důvod snižování věkové hranice první konzumace alkoholu potvrzuje na příkladu také terapeut: *„Aby se děti mohly chovat jako dospělí již*

ve velice raném věku (bavíme se samozřejmě pořád o konzumaci alkoholu), tak se začaly prodávat rychlé špunty,“ říká a zároveň uvádí na pravou míru, že tyto vzory chování by měly u dětí zcela chybět.

Poslední uvedený příklad poukazuje na to, že jsou dnes lidé ke konzumaci alkoholu jednoduše tolerantnější.

Alkohol jako netolerovanější droga, která je dostupná

Důvodem je pravděpodobně skutečnost, že alkohol je jako jedna z běžně dostupných drog, nejvíce tolerován. Toto tvrzení je možné učinit z výpovědi mnoha rodičů, které slycháme zcela běžně, a které z ní, že kdyby jejich dítě zůstalo pouze u pití alkoholu, bylo by to nejmenší zlo. „Nechápu hysterii kolem kouření marihuany,“ potvrzuje největší toleranci k užívání alkoholu jako návykové látky pan Václav a doplňuje: „když ale řeknete lahev skotské, nikdo nic nenamítá“. Důvod toho, že je alkohol nejméně nebezpečná návyková látka, je třeba spatřovat opět ve skutečnosti, že pití alkoholu se pro dnešní společnost stalo normou.

To co z alkoholu v podstatě činí návykovou látku nejnebezpečnější, je tedy tolerance společnosti vůči jeho konzumaci, nejen u dospělých, ale i u dětí. „Když je alkohol podle společnosti nejméně nebezpečnou návykovou látkou, tak proč se z jeho závislosti léčí nejvíce lidí, proč je tak těžké závislost na alkoholu léčit?“ vysvětluje terapeut, na základě jakých zkušeností lze identifikovat, že alkohol rozhodně nebezpečnou návykovou látkou je.

5.2.2 Důvody pravidelné konzumace alkoholických nápojů ve věkové hranici 15 let

Všechny důvody, které byly uvedeny v souvislosti se snižováním věkové hranice prvního užití alkoholického nápoje, lze uvést zároveň jako důvody toho, že v České republice každý druhý člověk, který dovrší věkovou hranici 15 let, konzumuje alkohol na pravidelné bázi. Zatímco role rodiny jakožto instituce selhávající ve výchovném procesu v případě rané pubescence, jako faktor ovlivňující pravidelnou konzumaci alkoholických nápojů v tomto věku, slábne (obecně sílí role vrstevníků), roste naopak role působení vzorů.

„O rodinu, která má dítěti udávat hranice a rozvíjet jeho osobnost správným směrem, v období pubescence děti ztrácí zájem,“ potvrzuje adiktoložka a dodává, že k alkoholu mají v tomto vývojovém období děti blízko i z toho důvodu, že chtějí být více než kdy jindy oblíbené, chtějí zapadnout, a proto často pijí alkohol ve skupině vrstevníků (v parně), i když je samotné by to nenapadlo.

Na konci pubescence (diskutovaných 15 let) si lidé začínají vytvářet individuální rysy svých životů, začínají budovat svůj životní styl. Životní styl samostatný, méně závislý na rodičích a dalších vnějších autoritách. Děti jsou tedy v tomto věku samostatnější, chtějí dělat věci, které dělají dospělí, tedy i konzumovat alkohol. To ale platí obecně, což naznačuje, že podstata vývojové etapy pubescence sama o sobě není důvodem k tomu, že se počet dětí, které v patnácti letech pijí pravidelně, zvyšuje.

Rychlejší psychický vývoj dětí

Všichni oslovení odborníci se shodli na tom, že za hlavní důvod lze považovat rychlejší proces psychického zrání dnešních dětí. Pedagožka potvrzuje, že například ve škole jsou na dnešní děti kladeny velmi vysoké nároky, ať se tyto nároky týkají kognitivních dovedností, nebo schopností sociálních. Jako příklad prvního uvádí pedagožka zvýšené nároky na jazykovou výuku, jako příklad druhého potom integrace postižených dětí do normálních kolektivů, které mají vést k rozvoji sociálního citění ostatních.

„Dnešní děti v pěti letech umí s počítači lépe, než kdejaký dospělý, v patnácti letech hovoří plynule anglicky, starají se o mladší sourozence, vyžaduje se od nich samostatnost, zodpovědnost, zkrátka samé dospělé věci. Když ale dělají správné dospělé věci, dělají i nesprávné dospělé věci, třeba pijí alkohol,“ vysvětluje psycholožka souvislost mezi rychlejším psychickým dospíváním dětí a opakovanou konzumací alkoholických nápojů.

Souvislost mezi pravidelnou konzumací alkoholických nápojů na hranici 15 let věku lze spatřovat také v tom, že přibývá míst (taneční zařízení, restaurace, hospody, kluby apod.), kde alkohol děti konzumovat mohou. S přibývajícím množstvím takových zařízení samozřejmě roste také množství lidí (tudíž i dětí), kteří zde alkohol konzumují.

Nedostatečné represe za podávání alkoholu nezletilým ze strany státu

Samostatnou kapitolou v diskusi o pravidelné konzumaci alkoholických nápojů patnáctiletými dětmi zůstává téma represí. Nedostatečné represe jako důvod pravidelné konzumace patnáctiletých adolescentů totiž úzce souvisí s nastaveným systémem tohoto státu a opět také s hodnotami společnosti.

„Zákaz prodeje alkoholických nápojů osobám mladším 18 let“, stojí napsáno všude v restauračních zařízeních, v obchodech, kde se alkohol prodává, ať už se jedná o benzínové pumpy, supermarkety či malé soukromé obchody. Diskutovat o dodržování tohoto zákazu je zcela zbytečné, neboť dětem může alkohol jednoduše koupit jejich starší kamarád. „*V praxi to tak skutečně funguje,*“ potvrzuje adiktoložka to, co zjišťují i národní studie.

policista uvedenou problematiku (nedostatečnost represivního systému) vysvětluje nedostatečnými kontrolami ve veřejných zařízeních a v podstatě neexistujícím systémem represí na straně rodičů. „*Pokud dítě najdeme venku opilé, jak tropí nějaké výtržnosti, jediné co můžeme je ho předat rodičům a upozornit úřad sociální péče,*“ tvrdí. Může se samozřejmě jednat o ojedinělý případ: „*Ano, i dítě se vzornými rodiči může zkusit alkohol, to není výjimečné,*“ souhlasí adiktoložka, a zároveň uvádí, že tyto děti vede ke konzumaci alkoholu převážně zvědavost – alkohol párkrát vyzkouší a potom jej konzumovat přestanou. Pokud se však nejedná o ojedinělý případ, slabý systém represí umožňuje další opakování konzumace alkoholu patnáctiletých dětí.

5.3 Česká republika a ostatní státy Evropy

Česká republika je (po Estonsku) druhou zemí v Evropě, kde děti ochutnávají alkohol pod hranicí věku 13 let nejčastěji. Je také zemí, ve které na rozdíl od celosvětového trendu dochází ke zvyšování četnosti užívání alkoholu dětí mezi 10 – 15 let. Odpověď na otázku, proč děti v České republice konzumují alkoholické nápoje více než v jiných Evropských státech, není jednoznačná. Existuje několik faktorů, díky kterým se Česká republika téměř dotýká prvenství.

Tradice pijících dětí

Terapeut vysvětluje, že tradice pijících dětí v České republice existuje odjakživa. „*Alkohol se před dětmi nikdy nijak neskryval, ty chodily se džbánkem pro pivo vždycky, to*

vidíte i ve filmech, dětem se dávalo pít, aby lépe trávily, aby lépe spaly...“ uvádí k problematice.

Důvody toho, že se tradice pijících dětí dnes prohlubuje, spatřuje terapeut ve skutečnosti, že dnes pijí více ženy, než muži. „*Nebud' me naivní a uvědomme si, že děti vychovávají spíše ženy než muži,*“ vysvětluje a dodává: „*Zatímco dříve děti vidaly v souvislosti s alkoholem spíše muže (prototyp otce, který jde do hospody), v 70. letech minulého století se ve velkém množství začaly objevovat matky, které ve svých 20 letech naprosto normálně a ledabyly posedávaly v různých podnikách.*“ terapeut tak vysvětluje to, kdy začalo být ženské pít normou. Dnes je zcela normální, že ženy navštěvují i taková zařízení, kam by ještě nedávno ani jít nechtěly (hospody, noční kluby apod.).

Tradici pijících dětí podle terapeuta podporuje i skutečnost, že se u nás pěstuje tradice výroby piva. „*Jak by měly vypadat zákazy nebo opatření proti tomu, aby lidé pili méně alkoholu, když jako země propagujeme české pivo?*“ ptá se terapeut. Islandská zkušenost přitom potvrdila, že pivo představuje jakousi přestupní drogu k tvrdému alkoholu, protože chuť na další alkohol vyvolává. „*Každý, kdo pije pivo, začne časem toužit také po lihovinách,*“ vysvětlovali islandští politici, proč byl prodej piva jako jediného nápoje po skončení prohibice v roce 1935 i nadále omezen.³⁹

Generační návaznost užívání alkoholických nápojů

V souvislosti s výše uvedenými fakty se opět dostáváme k problematice vzorů. Pan Václav tvrdí, že důvodem toho, že nadměrná konzumace alkoholu v České republice obecně je pozůstatkem (dědictvím) bývalého režimu. „*Tehdy pil každý, akorát to bylo takové skrytější, nemluvalo se o tom. Dnešní generace čtyřicátníků a starších v tom ale pokračují,*“ vysvětluje Václav, proč se prohlubuje tradice pijících dětí. Ty podle něj vidí alkohol jako normu už proto, že vidí, jak pije babička a dědeček, tatínek a maminka...

³⁹ HANÁČKOVÁ, Martina. Radiožurnál: Islandčané se opíjejí, prý za to může prohibice. www.rozhlas.cz [online]. 2011 [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/reportaze/_zprava/islandane-se-opijeji-pry-za-to-muze-prohibice--858112

Jak víme, problém užívání alkoholických nápojů se velmi často přenáší v rodině z generace na generaci. Pije-li se v nějaké rodině hodně, budou konzumovat alkohol pravděpodobně v hojné míře i další generace. Pokud se alkohol v rodině podává střídmě, budou k jeho konzumaci pravděpodobně střídmě také přistupovat děti, které v této rodině vyrůstají.⁴⁰ „Vyrůstat v prostředí, kde je alkohol na denním pořádku, tak ho zkrátka také budete pít, je to něco jako nonverbální komunikace,“ svěruje se se svými zkušenostmi pan Václav a uvádí tak na dané téma nepopiratelný fakt.

Nezájem společnosti o tvorbu celospolečensky prospěšných norem

V souvislosti s prvenstvím české republiky v množství konzumovaného alkoholu dětmi je opět velmi často skloňována společnost. Tentokrát v kontextu její lhostejnosti. „*Ne-vím, jestli je to náturou Čechů obecně nebo tím, že jsme se ještě nevzpamatovali z toho, že máme všeho dostatek a každý se staráme jen o sebe, že je většinou lidem jedno, že ostatní děti pijí, hlavně aby nepilo jejich dítě,*“ konkretizuje pojem lhostejnost a obecný nezájem společnosti provozovatelka baru.

Nezájem společnosti o problematiku konzumace alkoholických nápojů mladistvými v kontextu srovnání České republiky a ostatního světa, lze vysvětlit pravděpodobně nejlépe tak, že naše společnost je společností bez víry. Pro lidi, kteří ztratili (nebo z nějakých důvodů odmítli) víru, je způsob budování prosperující společnosti obtížnější, než pro ty, kteří nějakou víru mají. Nejedná se samozřejmě pouze o víru v boha, i když zrovna o té hovoří terapeut jako o důvodu, které v konzumaci alkoholu nezletilými existuje mezi Českou republikou a ostatními státy. „*V ostatních zemích ještě zřejmě existují záležitosti, které jsou svaté, u nás už je společnost příliš sekularizovaná,*“ tvrdí.

Na souvislost mezi sociálními změnami v západní civilizaci a potřebou altruismu, vzájemného ohledu a pomoci jako prostředků vedoucích k vytváření společnosti založené na nejvyšších morálních hodnotách poukazoval mj. také přední český sociolog Milo-

⁴⁰ Jílek, Jan. *Chodec: smysl situace*. Praha: Coren, 2007, S. 59.5.

slav Petrušek například v příspěvku Od víry ve společnosti bez trestů ke společnosti altruistické a nezištné lásky: (na okraj Sorokinovy Krise našeho věku).⁴¹

Nedostatečná prevence

Poněkud racionálnější pohled na danou problematiku je pohled, který v kontextu zodpovědnosti za zvýšenou konzumaci alkoholu mladistvými zohledňuje zodpovědnost státu.

Příklad nezodpovědného jednání uvádí adiktoložka: „*Nechápu, jak je možné, že když všude ve světě osvěta ohledně drog a alkoholu sílí, v České republice je tomu naopak. Rozpočty v oblasti protidrogové politiky v rámci prevence byly v posledních deseti letech staženy na minimum. Podle toho samozřejmě vypadají i protidrogové služby, včetně prevence na základních školách.*“

Jako příklad lze uvést pozastavení největší celostátní kampaně realizované Ministerstvem dopravy, známé pod názvem ‚Nemyslíš, zaplatíš‘, která byla zaměřena na věkovou skupinu řidičů do 25 let a zdůrazňovala mj. také nebezpečí užívání alkoholických nápojů. Na pokračování tohoto projektu, jehož primárním cílem bylo zachraňovat lidské životy, nebyly vyhrazeny finanční prostředky.

Dostupnost alkoholických nápojů

Dostupnost alkoholických nápojů je v České republice v podstatě neomezená. „*Česká společnost nemá zájem na tom, aby svým občanům nákup alkoholu nějakým způsobem komplikovala,*“ myslí si provozovatelka baru. I to lze samozřejmě považovat za jeden z faktorů, proč děti v České republice užívají alkoholické nápoje častěji, než je tomu v jiných evropských státech, například ve Finsku.

Tradice boje proti konzumaci alkoholu je v této zemi (v severských zemích kromě Dánska obecně) velmi silná. Alkohol je ve Finsku téměř všude prodáván pouze ve specializovaných obchodech, v supermarketech je jeho prodej podmíněn omezeným pří-

⁴¹ PETRUSEK, Miloslav. Od víry ve společnost bez trestů ke společnosti altruistické a nezištné lásky: (na okraj Sorokinovy Krise našeho věku). In: ŠUBRT, Jiří. *Aktéři, systémy, rizika*. Praha: Karolinum, 2009, 9 - 25. ISBN 978-80-246-1741-1.

stupem (alkohol je uzamčen ve speciální sekci a je k dostání pouze na vyžádání). Některé země, například Rusko, svým občanům zase znepríjemňují koupi alkoholu neustálým zdražováním.

5.4 Průběžné shrnutí

Současná společnost je ke konzumaci alkoholických nápojů obecně tolerantnější, než tomu bylo dříve, neboť z pití alkoholu se stala norma vyjadřující projev svobody. Tato skutečnost (pití alkoholu jako projev svobody) zastínila mj. změnu hodnotové orientace a vytváření nových hodnotových vzorců (jako např. alkohol = relaxace), což má v dnešní společnosti za následek to, že být opilý na veřejnosti není tolik ostudou jako dříve, jedná se o jev, který je jednoduše tolerován.

Kromě toho, že se konzumace alkoholu stala společensky uznávanou normou, existují další důvody, které mohou mít za následek zvyšující se konzumaci alkoholických nápojů, jsou jimi:

- Postavení jedince v konzumní společnosti (individualizace vedoucí k pocitu osamění),
- neustále rostoucí nabídka alkoholických nápojů a míst, kde mohou být konzumovány a s tím spojená rostoucí propagace alkoholu (konzumace alkoholu jako veřejná a viditelná záležitost),
- finanční dostupnost alkoholických nápojů (cena alkoholu a disponibilní prostředky jedinců).

Pokud ve společnosti, ve které se konzumace alkoholických nápojů stala normou, vyrůstají děti, lze předpokládat, že i ony budou touto skutečností ovlivněny. To dokazují mezinárodní i národní studie, ze kterých vyplývá trend zvyšující se konzumace alkoholu mladistvými ve věku 10 – 15 let. Sociální prostředí, ve kterém jedinci žijí a které je obklopují, má totiž v tomto věku rozhodující výchovný vliv na jejich jednání a smýšlení.

Mezi faktory, které jsou pro současné sociální prostředí, ve kterém mladá generace vyrůstá a které ovlivňuje její jednání v kontextu užívání alkoholických nápojů, patří:

- Selhání rodiny jako zásadního výchovného prvku v životě každého z nás, jehož důsledkem je:
- vytváření sociálních vazeb mimo rodinu (snadnější ovlivnitelnost mladistvých celospolečenskými normami),
- velkorysost sociálního zabezpečení mladistvých (tzv. peníze zadarmo, kapesné, sociální podpora, sirotčí důchody atd.),
- skutečnost, že alkohol je považován za návykovou látku, kterou je možné nejlépe tolerovat (v kontextu s jinými, především nelegálními návykovými látkami).

Uvedené faktory nevedou pouze k tomu, že se věková hranice prvního užití alkoholického nápoje neustále posouvá směrem dolů, jejich následkem zároveň také dochází k tomu, že každý druhý patnáctiletý jedinec alkohol konzumuje na pravidelné bázi.

V rámci kvalitativního výzkumu byly identifikovány dva další faktory, které se stoupajícím počtem mladistvých konzumujících alkohol na pravidelné bázi, souvisí. Jsou jimi:

- Vysoká vyzrálost jedinců
- a špatně nastavený systém postihů (nedostatečnost represivního systému).

Kvalitativní výzkum přinesl také odpovědi na otázku, proč se míra konzumace alkoholických nápojů mladistvými v České republice liší od ostatních evropských států, respektive odhalil souvislosti mezi prostředím (Česká republika) a zvýšenou konzumací alkoholických nápojů. Zjištěny byly následující skutečnosti:

- V České republice existuje dlouhá tradice tzv. pijících dětí,
- v užívání alkoholických nápojů mladistvými hraje roli generační návaznost,
- na vině je též nízký zájem společnosti o problematiku dětského pití, což má za následek nedostatečná opatření v oblasti prevence,
- zvyšující se četnost konzumace alkoholických nápojů mladistvými je podpořena dostupností alkoholických nápojů.

Na základě těchto zjištěných skutečností, je možné odvodit, jaká opatření ze strany společnosti je třeba učinit, aby byl negativní trend snižující se věkové hranice první

konzumace alkoholu a zvyšující se počet mladistvých, kteří v patnácti letech konzumují alkohol na pravidelné bázi, omezen.

5.5 Ochranná opatření ze strany společnosti

Úvodem kapitoly je třeba zmínit, že opatření, která budou níže diskutována a doporučována, jsou primárně opatřeními, která mají vést ke snížení konzumace alkoholických nápojů mezi mladistvými, nicméně že se jedná zároveň o opatření, která se týkají celé společnosti, tedy všech generací, které v současné době existují. Jak již bylo řečeno, je to sociální prostředí, které se rozhodující měrou podílí na výchově jedinců, kromě toho byly v rámci výzkumného šetření zjištěny konkrétní souvislosti mezi jednáním dospělých a jednáním mladistvých (otázka vzorů, vytváření sociálních vazeb uvnitř i vně rodiny).

Jednotlivá opatření, která byla v rámci kvalitativního výzkumného šetření identifikována a diskutována, je možné vzhledem k faktorům vedoucím ke zvyšování negativních trendů konzumace alkoholu mladistvými rozčlenit do čtyř kategorií, a sice:

1. Změna společenských hodnot
2. Zvyšování preventivních opatření
3. Změna systému represí
4. Snížení dostupnosti alkoholu

5.5.1 Změna společenských hodnot

Jedná se o zásadní změnu, která by měla vést k tomu, že z konzumace alkoholu jakožto normality se stane opět abnormalita, tedy záležitost, která by neměla být společností tolerována, alespoň ne v takové míře, jako je tomu dnes.

Společnost však k přesvědčení odsuzovat opilství (nikoliv snad samotné pití alkoholických nápojů), sama nedojde. Sama s tím nic neudělá, nemůže, protože společnost je vytvořená z individuálních jedinců, z nás lidí a – jak poznamenává terapeut – poptávka na společenskou změnu v kontextu užívání alkoholických nápojů zde jednoduše neexistuje. Jakou by tato poptávka měla mít podobu?

Zřejmě jako poptávka po omezování užívání tabákových výrobků. Ta vznikla proto, že kouření přestalo být moderní, nebo také jako důsledek propagace následků kouření. Všichni dnes víme, že kouření způsobuje rakovinu a kuřákům je pomalu ubírán prostor, kde mohou působit. Nejdříve se kouření zakázalo ve státních administrativních budovách, následně v uzavřených prostorách vyhlásily zákaz kouření i soukromé podniky, uvažuje se dokonce o úplném zákazu kouření ve všech restauračních a jiných veřejných zařízeních. Společnost (dokonce ani někteří kuřáci) proti tomu nic nenamítá. Proč? Odpověď je jednoduchá – protože většinový názor hovoří proti užívání tabákových výrobků.

Obdobně by měl vypadat proces odmítání konzumace alkoholických nápojů, samozřejmě za užití jiných opatření. K tomu je ale potřebné, aby lidé chápali alkohol jako něco, co není normální, což může mít za následek pořádná osvěta, propagace alkoholu jako abnormality, jako návykové látky, která je velmi nebezpečná.

5.5.2 Osvěta

Osvěta je zřejmě nejúčinnějším možným opatřením, které je možné v souvislosti s konzumací alkoholu mladistvými jmenovat. Jedná se o primární prevenci, tedy o prevenci, prostřednictvím které je možné dosáhnout maximální kvality a efektivity preventivního působení. Jedná se o včasnou intervenci před samotným vznikem problému, tedy konzumace alkoholických nápojů mladistvými.

Osvěta, ať už se týká jakékoliv problematiky, je vždy založená na poskytování potřebných znalostí a dovedností cílové skupině lidí, které mají s určitým problémem spojitost. Jejím cílem v oblasti konzumace alkoholických nápojů by mělo být vypěstování názoru, že pít alkohol není normální, protože se jedná o nebezpečnou návykovou látku, jejíž nadměrné užívání má obvykle tragické následky. Propagována by tedy mohla být například myšlenka, že být abstinentem není ostuda.

Mezi subjekty, které mohou ovlivnit konzumaci alkoholu mladistvými, patří hlavně rodina, škola a veřejnost, zastoupená především médii. Preventivní programy by proto měly být zaměřeny právě na tyto tři subjekty.

Programy pro rodiče

I přes značný počet disfunkčních rodin, jsou to stále rodiče, kteří mají na vývoj dítěte nezastupitelný vliv, kteří by měli být prvními intermediátory prevence. Jak lze preventivně působit v diskutované oblasti na rodiče? Jednoduše tím, že jim budou poskytovány preventivní programy v institucích, kde se rodiče často vyskytují, tedy ve školách nebo v místech zájmových činností (kroužky). Jak mohou vypadat tyto preventivní programy, radí adiktoložka. Podle ní by stejně tak jako rodiče chodí na třídní schůzky, by měli chodit také na skupiny, kde by je zkušení poradci a psychologové seznamovali s problematikou konzumace alkoholických nápojů mladistvými. *„Ze zkušenosti vím, že tyto programy jsou velmi prospěšné,“* tvrdí adiktoložka a potvrzuje také, že mnoho rodičů po absolvování skupiny tvrdí, že ani nevěděli, jaké nebezpečí alkohol pro jejich děti znamená. *„Z počátku by bylo asi vhodné, aby tyto skupiny byly povinné,“* uvažuje dále, *„aby si rodiče zvykli na to, že tím, že zajdou na třídní schůzky starost o jejich děti v kontextu školní spolupráce nekončí“*. Povinnost jako podmínku úspěšnosti zmíněného preventivního opatření potvrzuje i pedagožka, která tvrdí, že většina rodičů dnes ani nechodí na třídní schůzky, natož aby činili něco nad rámec spolupráce vztahu rodiče-škola.

V jedné z předchozích kapitol bylo zmíněné, že k tomu, aby se snížila konzumace alkoholických nápojů u dětí, je třeba najít mechanismy, které zpřetrhají generační tradici užívání alkoholických nápojů. Právě zmíněná sezení parametry takového mechanismu splňuje. Adiktoložka je přesvědčená, že v průběhu těchto sezení by totiž bylo zároveň možné vytipovat disfunkční rodiny, kterým by následně mohla být nabídnuta nějaká forma rodinné terapie.

Zároveň by zde mohlo být sdělováno to, co považuje za nejdůležitější pan Václav, a sice skutečnost, že je důležité, aby rodiče před dětmi nekonzumovali alkoholické nápoje. *„Rodiče by si také měli uvědomit, že stejně jako dětem říkají, aby nefetovali nebo nepáchali trestnou činnost, by jim měli vysvětlovat, že nemají pít alkohol,“* lze uzavřít diskusi slovy adiktoložky, která propaguje ze strany rodičů vůči dětem nulovou toleranci k alkoholu.

Programy pro děti

Vedle programů pro rodiče jsou důležité také programy pro samotné děti, protože jak je známo, za nejúčinnější a zároveň za nejlevnější prevenci je možné považovat právě školní výchovu.

Prevence zaměřená na užívání alkoholu byla ještě v nedávné době ve školních osnovách zařazována velmi zřídka. Pedagožka uvádí, že i v současné době je prevence na školách zaměřena hlavně na drogy, případně na sexualitu, zatímco problematiku alkoholu zůstává stále stranou. S vědomím toho, že škola a vzdělávací instituce obecně jsou adekvátním místem pro preventivní aktivity, by bylo vhodné zařadit (opět třeba povinně) více účinných preventivních programů, které by měly mít především interaktivní bázi, tedy takové, u kterých by se děti aktivně spolupodílely na vytváření preventivního prostoru.

Za velice účinné lze podle tvrzení adiktoložky považovat tzv. peer programy, jejichž smyslem je pozitivní a neformální působení na utváření postojů dětí za účasti vrstevníků. Tyto programy vznikají za účasti starších spolužáků, vrstevníků, jejichž úkolem je kladně ovlivňovat jednání mladistvých a eliminovat jednání rizikové. Tyto programy mohou mít různá témata, nejčastěji zřejmě téma zdravého životního stylu, ale také třeba téma důsledků konzumace alkoholických nápojů.

Preventivní programy představují pouze jednu složku celkové prevence konzumace alkoholu mladistvými. Druhou částí prevence by mělo být nabídnutí alternativy ke konzumaci alkoholu. Jako nejpřirozenější a nejjednodušší řešení se jeví zvýšení nabídky volnočasových aktivit.

Vždy platilo, že rodina vychovává, škola vzdělává, ale je to společnost samotná, ve které mladí lidé žijí a fungují. Proto by prevence vedoucí k omezování konzumace alkoholických nápojů mladistvými neměla končit pouze ve škole a v rodinách, měla by se týkat i celé společnosti.

Opatření na straně veřejnosti

Veřejností se v dikci této práce rozumí všechny subjekty, které mohou nějakým způsobem pozitivně ovlivnit negativní jev konzumace alkoholických nápojů mladistvými. Opatření, která by měla ze strany veřejnosti být učiněna, by měla mít za cíl prezentovat alkohol jako jednu z nejnebezpečnějších a nejzhorbnějších návykových látek, se kte-

rými lidé mohou běžně přijít do styku. Zároveň by tato opatření měla vést také k tomu, aby lidé již od mládí chápali, že užívání alkoholu vede k celé řadě onemocnění, včetně degradace a změny osobnosti.

Vedle přímé prevence, které spočívá v zakotvení legislativních opatření, je třeba pracovat také s nástroji nepřímé prevence. Ta mohou mít různou podobu snižování poptávky po alkoholu.

Osvěta

Jedním z nejdůležitějších ochranných opatření, které může společnost učinit, je prohlubovat osvětu v boji proti konzumaci alkoholu. Jejím hlavním cílem by mělo být informačně-výchovné působení, prostřednictvím kterého budou mladiství (i celá společnost) informováni o škodlivosti alkoholu.

Může tak být učiněno například realizací nejrůznějších informačních protialkoholických kampaní, které by měly mít charakter dlouhodobých strategií, nemělo by se jednat pouze o jednorázové akce, jako byla například již zmiňovaná kampaň Nemyslíš, zaplatíš!, jejíž účinek je dnes možné označit za mizivý.

Regulace reklamy

Podmínky pro vysílání reklamy na alkoholické nápoje se neustále zpříšňují, což dokazuje v praxi stažení řady reklam, které podle Rady pro televizní a rozhlasové vysílání nabádají k nestřídmému užívání alkoholu apod.

Stejně jako je tomu v případě tabákových výrobků, bylo by vhodné se v rámci snižování konzumace alkoholických nápojů nezletilými zamyslet nad úplným zákazem reklamy na alkohol. Tento krok by jistě neměl na užívání alkoholu přímé účinky, alkohol by ale díky němu alespoň částečně zmizel z očí veřejnosti. Stejně jako v případě zvyšování ceny alkoholu, o kterém bude jako o jednom z nástrojů snižování nabídky alkoholu pojednáno dále, jde ale (zatím) o nereálný požadavek, neboť právě alkohol představuje v obchodní sféře produkt, za jehož propagaci jsou firmy a distributoři ochotní vynakládat vysoké finanční částky (příjem pro média i pro stát).

Není-li tedy možné reklamu na alkoholické nápoje ještě více zredukovat, bylo by dobré prostřednictvím médií realizovat již zmíněné protialkoholické kampaně, které by oslovovaly děti již v útlém dětství, o kterém hovoří Helus jako o období „konzumního dět-

ství⁴². Ačkoliv pro marketéry je nejpřitažlivějším reklamním kanálem stále ještě televize (nabídka největšího pokrytí a nejširší mediální záběr), měly by se protialkoholické kampaně objevovat i v dalších médiích, které jsou mladistvým blízké – v rozhlase a v tisku. Samostatnou kapitolu by měl potom představovat internet. Jak víme, pro život současných mladých lidí stále roste význam komunikace, která je realizována hlavně prostřednictvím internetu, kde se díky viralitě dají sdělení velmi rychle šířit. Z tohoto důvodu lze toto médium považovat za nejefektivnějšího nosiče protialkoholických kampaní.

Spolupráce veřejného a soukromého sektoru

Při realizaci strategie, která by vedla ke snižování poptávky po alkoholu ze strany mladistvých, je vhodné využít všechny možné dostupné prostředky. Jeden, který je možné považovat za trochu netradiční, ale který stojí za zamyšlení, zmínila provozovatelka baru – tvrdí, že pokud stát nemá dostatečné množství finančních prostředků na odpovídající protialkoholické kampaně, je vhodné začít spolupráce mezi veřejným a soukromým sektorem.

„V soukromém sektoru se peníze na dobré věci vždycky najdou, pokud existuje vhodná motivace,“ vysvětluje provozovatelka baru princip, na kterém by zmiňovaná spolupráce měla fungovat. Podniků, které se rozhodnou nějakým způsobem participovat na osvětě zaměřené na snižování konzumace alkoholu, by měla být nabídnuta nějaká kompenzace, třeba v podobě snížení daní apod., uvádí provozovatelka baru příklad, které by jí osobně, jako provozovatele baru, ke spolupráci motivoval.

5.5.3 Změna systému represí

Výsledky studií uvedených v praktické části práce, jsou velmi alarmující, proto je třeba zamyslet se nad tím, zda v našem státě v oblasti distribuce, prodeje a konzumace alkoholu neselhává přímá prevence, tedy legislativní opatření, které spotřebu alkoholu regulují. Jde zejména o zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami. Při podrob-

⁴² HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004, s. 47.

nějším seznámení s tímto zákonem dojdeme ke zjištění, že zákon určuje omezení týkající se dostupnosti alkoholických nápojů poměrně striktně (např. zákaz prodeje nebo podávání alkoholických nápojů osobám zjevně ovlivněným alkoholickým nápojem nebo jinou návykovou látkou, na sportovních akcích, prostřednictvím prodejních automatů, možnost obcí v samostatné působnosti regulovat konzumaci alkoholu na různých místech a akcích apod.).⁴³

Legislativní opatření tedy v tomto ohledu poskytují poměrně komplexní ochranu společnosti před nadměrným užíváním alkoholických nápojů a důvody, že se to v praxi nijak neprojevuje, je třeba spatřovat v nedostatečném dohledu nad dodržováním zákona ze strany státních orgánů. Nedostatečnost dohledu potvrzuje provozovatelka baru, která tvrdí, že kontroly vztahující se na zákaz prodeje nebo podávání alkoholických nápojů mladistvým se provádí málokdy, jen namátkově. „*Restaurační zařízení, bar, podnik...dostanou v případě zjištění nějakých nesrovnalostí pokutu, z čehož si majitelé nic nedělají, protože vědí, že měsíc prodeje alkoholických nápojů, tedy i mladistvým, jim finanční prostředky vynaložené na pokutu vrátí,*“ pojmenovává konkrétně naznačený problém.

S tím, že ve strategii boje proti konzumaci alkoholických nápojů mladistvými hraje důležitou úlohu represivní systém, souhlasí jako zástupce bezpečnostní složky státu také policista tvrdí, že je lidskou přirozeností něco dodržovat pouze tehdy, když je nad námi tzv. nějaký bič. Mezi navrhovaná opatření v oblasti dodržování zákona, která by měla vést ke snížení konzumace alkoholu mladistvými, tedy jednoznačně patří zvyšování kontrol.

Aby bylo toto opatření účinné, je však třeba zásadním způsobem změnit systém represí, a to jeho finanční složku. „*Zavést by se měly vyšší pokuty, nad majiteli restaurací, kteří nalévají nezletilým, by měla viset například hrozba ztráty živnosti, jako to mají v Německu,*“ uvádí příklady změny represivního systému provozovatelka baru.

⁴³ Česká republika. Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005, ustanovení § 12.

Za nedostatečný systém represí v oblasti užívání alkoholu mladistvými považuje také pan Václav, který se diví: *„Když u nás nezaplatíte daň z přidané hodnoty, mohou vás zavřít, ale když dáváte návykovou látku dítěti, tak se nic neděje,“* vyjadřuje skutečnost, že vůle řešit problematiku konzumace alkoholu mladistvými je v České republice nízká.

Adiktoložka v diskusi o změně represivního systému zmiňuje, že by doporučila zavést repre také tam, kde by měla být výchovná složka v případě mladistvých nejúčinnější, a sice na straně rodičů. Jednalo by se zřejmě o unikátní opatření, které by řešilo problém, který vysvětluje policista: *„Když naleznete mladistvého v podnapilém stavu, jediné, co s ním můžete udělat je ho odvést domů rodičům, ti s jeho pitím mohou, ale také nemusí nic udělat. Takto se situace může opakovat třeba desetkrát a bezpečnostní orgány s tím nic nesvedou, jediné, co můžeme, je oznámit přestupek na sociálním úřadu.“*

„Pokud by zákon stanovil, že za mladistvého, kterého přivedou policisté domů (např. stanovení určitého limitu hladiny alkoholu v krvi), mají rodiče zaplatit poprvé pět, podruhé deset a potřetí dvacet tisíc korun, dovedu si představit, že by se rodiče starali o to, zda jejich děti pijí nebo ne,“ polemizuje adiktoložka a dodává, že od věci by nebylo také zvýšit zákonnou věkovou hranici pro legální užívání alkoholu na 21 let, jako je tomu například ve Spojených státech.

5.5.4 Snižování dostupnosti alkoholu

Mezi opatření na straně nabídky, která by měla vést ke snižování dostupnosti alkoholu, patří vedle zákonných represí, také opatření, která mají administrativní charakter. Zřejmě nejextrémnějším příkladem snižování dostupnosti alkoholu by byl jeho úplný zákaz. Z historie však víme to, co potvrzuje mj. také terapeut, a sice že podobné zákazy nefungují. A to dokonce ani v případě, že se jedná o zákaz dobrovolný. Příkladem je opatření, které zvolili v boji proti alkoholu Islandčané – na počátku 20. století v referendu rozhodli, že vyhlásí úplnou prohibici. Tento sociální experiment trval celých osmdesát let, a byl ukázkou státní regulace, na jejímž počátku sice stál dobrý úmysl,

který ale nakonec nefungoval z důvodu ekonomických tlaků (proti zákazu importu vína na Island začalo protestovat jako první Španělsko, postupně se přidávaly další státy).⁴⁴

Zkušenost Spojených států, ale ostatně také česká zkušenost s obdobím prohibice (která proběhla v roce 2012 a trvala 13 dní) potvrdily, že se sice snížila celková spotřeba alkoholu, ale na úkor zvýšení kriminality, snížení příjmů do státního rozpočtu a vzniku černého trhu s alkoholickými nápoji.⁴⁵ policista potvrzuje, že na úplný zákaz alkoholu, který je motivován snížením budoucí spotřeby alkoholu, naše společnost připravená není. „Černý trh by zde podle mě vznikl v rekordně krátkém čase, Česká republika není na tento krok připravena ani administrativně, ani legislativně, ani mentálně,“ uvádí výčet důvodů.

Lépe než striktní zákaz alkoholu mohou fungovat dílčích opatření, které by snad bylo možné prosadit i přesto, že v České republice neexistuje politická vůle prosazovat dostatečně účinná opatření, která by ke snížení nabídky alkoholických nápojů vedla. Prvním ze zmíněných dílčích opatření je zvýšení ceny alkoholických nápojů, například formou zvýšení daně. Stát by tak získal zvýšený výnos z prodeje alkoholu, ale také zvýšený výnos v podobě úspor za náklady ve zdravotní a sociální oblasti.

Dalším dílčím opatřením, které by mělo vést ke snižování konzumace alkoholu mladistvými, je prodej alkoholických nápojů pouze ve specializovaných prodejnách. Kontrola fyzické dostupnosti alkoholu je spojena nejen s místem, kde je alkohol prodáván, ale také s regulací doby. Stejně tak, jako platí, že čím více existuje míst, kde mladiství mohou alkohol pít, tím více ho pít pravděpodobně bude, existuje také spojitost mezi množstvím zkonsumovaného alkoholu touto ohroženou skupinou a otevírací dobou.

⁴⁴ HANÁČKOVÁ, Martina. Radiožurnál: Islandané se opijejí, prý za to může prohibice. *Www.rozhlas.cz* [online]. 2011 [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/reportaze/_zprava/islandane-se-opijeji-pry-za-to-muze-prohibice--858112

⁴⁵ TOWNE, Charles, Hanson. *The Rise and Fall of Prohibition: The Human Side of What the Eighteenth Amendment and the Volstead Act have done to the United States* [online]. California: Macmillan, 1923 [cit. 2014-10-25]. ISBN není uvedeno. Dostupné z: http://archive.org/stream/risefallofprohib00town/risefallofprohib00town_djvu.txt

S tou se zkoušelo experimentovat například ve Finsku, kde bylo zavedeno pravidlo, že v době, kdy lidé nejvíce nakupují alkohol (sobota), budou obchody zavřené. Tento experiment však nebyl z dlouhodobého hlediska udržitelný, vzhledem k jeho komplexnosti, jako výhodnější se proto jeví varianta omezené otevírací doby zmiňovaných specializovaných prodejen. Jejich zavedení by mimo jiné mohlo vést také ke zvyšování šancí kontroly koupě alkoholických nápojů mladistvými.

Závěr

Konzumace alkoholických nápojů provází lidstvo prakticky po celou dobu jeho existence. Alkohol patří mezi světově nejrozšířenější drogy, jejíž nebezpečí spočívá v tom, že je nejen společensky tolerovaná, ale v některých zemích, například v České republice, představuje jeho konzumace společenskou normu, jakýsi standard, který je společensky žádoucí.

Tato skutečnost způsobuje, že české děti začínají konzumovat alkoholické nápoje ve srovnání s ostatními evropskými státy daleko dříve – jejich první setkání s alkoholickými nápoji probíhá již kolem jedenáctého roku věku, o čtyři roky později, tedy v patnácti letech, konzumuje každý druhý jedinec alkoholické nápoje na pravidelné bázi. Děti a mladiství jsou přitom možností konzumovat alkohol ohroženi daleko více než dospělí. Alkohol na ně totiž působí jinak, a to nejen v akutním stádiu, tedy při intoxikaci, ale také v případě dlouhodobého užívání alkoholických nápojů - závislost na alkoholu si tato skupina konzumentů vypěstuje daleko rychleji než dospělí.

Alkohol se v případě mládeže často stává motivem k páchání trestné činnosti, což je společensky nepřijatelné jednak proto, že se jedná o porušování zákona, ale také proto, že s sebou toto jednání nese dodatečné finanční náklady. Snad nejzávažnějším argumentem pro změnu postoje k užívání alkoholických nápojů jako společenské normy je vědecky potvrzená skutečnost, že čím v mladším věku začínají jedinci konzumovat alkohol, tím větší existuje riziko, že v pozdějším věku přejdou na tvrdé drogy.

Proto by měl existovat společenský zájem na tom, aby mladiství konzumovali alkohol co možná nejméně. V naší společnosti však tato problematika není akceptována s dostatečnou vážností, protože společenská poptávka po omezování konzumace alkoholu obecně jednoduše neexistuje. Současná mladá generace není jen naší nástupnickou generací, je to také generace své doby, a jaká tato doba je, v jaké době vyrůstají, to záleží na jedincích, kteří jsou momentálně dospělí.

Diplomová práce si kladla za cíl odpovědět na otázku, jakým způsobem je možné bojovat proti stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů na straně mladistvých?

Nejprve byly ve spolupráci s vybranými odborníky pojmenovány problémy, které vedou ke snižování věkové hranice prvního kontaktu s alkoholem. Jedná se hlavně o se-

lhání rodiny jako hlavní výchovné instituce, a dále o přejímání špatných vzorů (především prostřednictvím médií). Ke stále se zvyšující konzumaci alkoholických nápojů mladistvými potom přispívá vnímání alkoholu, jako netolerovatelnější dostupné drogy, rychlejší psychický vývoj dětí a nedostatečné represe za podávání alkoholu nezletilým ze strany státu.

Mezi faktory, které ovlivňují větší tendenci užívání alkoholických nápojů u českých dětí ve srovnání s ostatními evropskými státy, patří: česká tradice pijících dětí, generační návaznost užívání alkoholických nápojů, nezáměr společnosti o tvorbu celospolečensky prospěšných norem, nedostatečná prevence a vysoká dostupnost alkoholických nápojů.

Zjištěné skutečnosti vedly k návrhu opatření rozdělených do tří kategorií, týkajících se změny společenských hodnot formou osvěty, změny systému represí a snižování dostupnosti alkoholu, přičemž za zásadní změnu je považována změna společenských hodnot, která by měla vést k tomu, že alkohol nebude považován za společensky přijatelnou normu. K tomu může dojít pouze tehdy, bude-li alkohol prezentován jako záležitost abnormální a společensky nebezpečná.

Za nejúčinnější opatření, které povede ke snižování poptávky, je osvěta, která by měla mít podobu programů pro rodiče realizovaných při školských zařízeních, podobu programů pro děti v rámci školní výchovy a nabídky alternativy za čas strávený konzumací alkoholu, tedy zvyšování nabídky volnočasových aktivit. Opomenout v tomto kontextu nelze ani redukci reklamy na alkoholické nápoje a osvětu na straně veřejnosti v podobě protialkoholických kampaní, které působí informačně i výchovně zároveň. Kladných výsledků prostřednictvím kampaní je u dětí možné dosahovat pouze za předpokladu, že prostředky, které jsou za tímto účelem zvoleny, jsou přizpůsobeny jejich věku a individualitě. Proto lze doporučit, aby byl za stěžejní médium jako nositel informací zvolen internet.

Změna systému represí jakožto opatření, které má vést ke snižování konzumace alkoholických nápojů mladistvými, by měla spočívat ve zvyšování kontrol podniků, kde mohou mladiství alkohol konzumovat a ve zvýšení finanční složky represivního systému.

V oblasti snižování dostupnosti alkoholu je navrhováno jako nejúčinnější zvýšení ceny alkoholických nápojů a zavedení specializovaných prodejen, kde by se alkohol prodával.

Zavedení všech těchto opatření by mělo vést ke dlouhodobému řešení problematiky vysoké konzumace alkoholických nápojů mladistvými. Důležité je zachování komplexnosti navrhovaných změn, protože pouze tato komplexnost dle mého názoru může zaručit, že nastavená strategie povede k zabránění finančních ztrát vyplývajících z nadměrné konzumace alkoholu mladistvými a k ochraně dalších generací před závislostí na alkoholu.

Seznam použité literatury

Knižní zdroje

1. BORGATTA, F. Edgar., MONTGOMERY, J. V. Rhonda. *Encyclopedia of Sociology*. 2nd ed. New York: Macmillan Reference, 2000. 3 481 p. ISBN 978-00284-853-6.
2. CRESWELL, W. John. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. 3rd. ed. Nebraska: Sage Publications, 2012. 472 p. ISBN 978-14-129-9530-6-8.
3. FELSON, Marcus., CLARKE, R. V. G. *Příležitost dělá zloděje: praktická teorie prevence kriminality*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. 47 s. ISBN 80-73-380-16-1.
4. HAJNÝ, Martin. *O rodičích, dětech a drogách: drogy a jejich účinky: rizika zvyšující užívání drog: léčba: problémové situace*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2001. 133 s. ISBN 80-247-0135-9.
5. HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0.
6. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. aktualizované vyd. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
7. JÍLEK, Jan. *Chodec: smysl situace*. 1. vyd. Praha: Coren, 2007. 267 s. ISBN 978-80-239-8780-5.
8. MAJEROVÁ, Věra., MAJER, Emerich. *Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství. Část I*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 1999. 158 s. ISBN 80-213-0507-X.
9. MEČÍŘ, Jan. *Zneužívání alkoholu a nealkoholových drog u mládeže*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990. 156 s. ISBN není uvedeno.
10. MOŽNÝ, Ivo., JIRÁNEK, Vladimír. *Rodina a společnost*. 2. upravené vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

11. NEŠPOR, Karel. *Jak překonat problémy s alkoholem*. 1. vyd. Praha: Sportpropag, 1999. 118 s. ISBN není uvedeno.
12. NEŠPOR, Karel., CSÉMY, Ladislav. *Alkohol, drogy a vaše děti*. 4. rozšířené vyd. Praha: Sportpropag, 1997. 128 s. ISBN není uvedeno.
13. NEŠPOR., Karel., CSÉMY, Ladislav. „*Průchozí*“ *drogy: Co by měli vědět rodiče a dospělí, kteří se starají o děti a dospívající*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav v nakladatelství Fortuna, 2002. 28 s. ISBN není uvedeno.
14. PIPEKOVÁ, JARMILA. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Paido, 1998. 234 s. ISBN 80-85931-65-6.
15. ROTGERS, Frederick a kol. *Léčba drogových závislostí*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 260 s. ISBN 80-7169-836-9.
16. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2. přepracované vyd. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
17. ŠEDIVÝ, Václav., VÁLKOVÁ, Helena. *Lidé, alkohol a drogy*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1998. 158 s. ISBN není uvedeno.
18. TOWNE, Charles, Hanson. *The Rise and Fall of Prohibition: The Human Side of What the Eighteenth Amendment and the Volstead act have done to the United States* [online]. California: Macmillan, 1923 [cit. 2014-10-25]. ISBN není uvedeno.
Dostupné z:
http://archive.org/stream/risefallofprohib00town/risefallofprohib00town_djvu.txt
19. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.
20. VÍTKOVÁ, Marie. *Interaktivní speciální pedagogika*. 1: vyd. Brno: Paido, 1998, 1081 s. ISBN 80-85931-51-6.
21. ZÁBRANSKÝ, Tomáš a kol. *Racionální protidrogová politika. Uživatelé drog do rukou policie nebo lékařů?* 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1997. 119 s. ISBN 80-7198-250-4.

Příspěvky do sborníků

22. GRUBEROVÁ, Blanka., ŠOTOLOVÁ, Eva. Užívání návykových látek u ohrožených skupin mladých lidí z ústavních zařízení. In: *Študent na ceste k praxi*. Prešov: Prešovská univerzita, 2012, 36 - 42.
23. PETRUSEK, Miloslav. Od víry ve společnost bez trestů ke společnosti altruistické a nezištné lásky: (na okraj Sorokinovy Krise našeho věku). In: ŠUBRT, Jiří. *Aktéři, systémy, rizika*. Praha: Karolinum, 2009, 9 - 25. ISBN 978-80-246-1741-1.

Elektronické zdroje

24. A Kluby ČR: Statistika Mládež a drogy 2013 - Jihomoravský kraj. *Www.akluby.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z:
<http://www.akluby.cz/Files/DrogyAMladez-Vyzkum12.pdf>
25. Agentura pro sociální začleňování: Metodika výzkumu užívání návykových látek mezi mládeží v SVL. *Www.socialni-zaclenovani.cz* [online]. 2010 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/ostatni>
26. Drogy-info.cz: Výsledky Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) v ČR v r. 2011. *Www.drogy-info.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z:
http://www.drogy-info.cz/index.php/info/press_centrum/evropska_skolni_studie_o_alkoholu_a_jinych_drogach_espad_2011_mezinarodni_zprava
27. ESPAD: Purpose and methodology. *Www.espad.org* [online]. 2014 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: <http://www.espad.org/en/Purpose--Methodology/>
28. Espad: The 1999 ESPAD Report. *Www.espad.org* [online]. 2011 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z:
http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/1999/The_1999_ESPAD_report.pdf
29. Espad: The 2011 ESPAD Report. *Www.espad.org* [online]. 2011 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z:
http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2011/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf
30. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/110231/e82923.pdf

31. Ministerstvo zdravotnictví České republiky: Národní zpráva o zdraví a životním styl u dědí a školáků. *Www.mzcr.cz* [online]. 2012 [cit. 2014-03-14]. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/mezinarodni-studie-bohuzel-poukazala-na-spatny-zivotni-styl-deti-a-skolaku-_6442_2501_1.html
32. Sociologický ústav Akademie věd ČR: Jak jsme na tom s tolerancí?. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2009 [cit. 2014-02-17]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3623/f3/100899s_ov90422.pdf
33. Sociologický ústav Akademie věd ČR: Postoj veřejnosti ke konzumaci vybraných návykových látek - květen 2013. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-02-17]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7036/f3/ob130620.pdf
34. Sociologický ústav AV ČR - CVVM: Kouření a alkohol u dětí na základních školách Jihočeského kraje. *Www.cvvm.soc.cas.cz* [online]. 2008 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2008-2/koureni-a-alkohol-u-deti-na-zakladnich-skolach-jihoceskeho-kraje>
35. Světová zdravotnická organizace: Studie: Health Behaviour in School-Aged Children. *Www.who.com* [online]. 2010 [cit. 2014-03-11]. Dostupné z: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf
36. HANÁČKOVÁ, Martina. Radiožurnál: Islandané se opíjejí, prý za to může prohibice. *Www.rozhlas.cz* [online]. 2011 [cit. 2014-10-24]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/reportaze/_zprava/islandane-se-opijeji-pry-za-to-muze-prohibice--858112

Legislativní zdroje

37. Česká republika. Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2005.

Seznam tabulek

Tabulka 1	HBSC Studie 2009/2010 - Státy s největším podílem dětí konzumujících alkohol pod hranicí věku 13 let	29
Tabulka 2	HBSC Studie 2009/2010 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně.....	29
Tabulka 3	HBSC Studie 2001/2002 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně.....	30
Tabulka 4	HBSC Studie 2009/2010 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně, Česká republika.....	30
Tabulka 5	HBSC Studie 2001/2002 - Počet dětí konzumující vybrané alkoholické nápoje alespoň jednou týdně, Česká republika.....	31
Tabulka 6	Studie ESPAD - Srovnání četnosti užití alkoholu dětmi v České republice s průměrnými hodnotami všech zemí	33